

Tidhörig

Storkh. Stads Arkiv.

Ex 1)

STOCKHOLMS
RÅDHUSARKIV

Stockholm
allm. kuppelarsverk
13-15

STOCKHOLMS
STADSARKIV

Arca

Ex. C

Stockholms Stads
H i s t o r i a,

från Stadens anläggning till
närvarande tid;

utgifven

af

Nils Lundequist,
Afsator.

3 Treenne Delar.

Första Delen.

Stockholm, 1828,
hos Zacharias Haeggström.

Företal.

Äf de beskrifningar om Stockholms Stad, med des Förstäder eller Malmar, som hittills utkommit, är den af Cancellirådet Johan Elers, åren 1800 och 1801, utgifna den fullständigaste; men den är nu mer ur bokhandeln alldeles utgången och har varit så kostsam, att de mindre bemedlade rikets inbyggare, hwilka eljest kunnat anse för ett nöjsamt tidsfördrif, att läsa berättelsen om sin hufwudstads fordna och sednare öden, troligen icke, utan alltför stor uppoffring, mågtat inlösa ett werk, som, i fyra särskilda delar, ej allenast innefattar en widlöftig underrättelse om staden och des mångfalldiga inrättningar, utan ock, till öfwerflöd, sträcker sig till många sådana föremål, de der egentligen höra till rikets allmänna historia och deri mestadels finnas intagna.

För min del har jag ansett det göra tillfyllest, att en Historia om Stockholms Stad inskränktes till hwad enskildt och egentligen rörer Staden, des anläggning, bebyggande, utwidgande, folkmängd, helsewård, fattigwård, egna styrelse, läro- och försvarswerk, handel, handwerk och andra lössiga näringsfång, med de, för Stadens eget behof, beqwämlighet och prydnad, tid efter annan gjorda, allmänna inrättningar, som ej röra riket i allmänhet.

Med denna öfvertygelse hade jag, i ändamål att göra historien, om en i alla tider wigtig och märkwärdig stad, tillgänglig öfwen för den mindre bemedlade, företagit mig, att författa ett kortt sammandrag deraf, hufwudsakligen efter Elers' öfwan

nämnda arbete; men, då förläggaren, efter detta arbetes tryckning, trott sig kunna wåga att öka des widd och dyrhet med ännu ett band, innehållande en, efter i archiverna förwarade handlingar och muntliga underrättelser, utförd noggrann och detalierad beskrifning öfwer de förändringar, som under de 3:ne sista decennierna inträffat, har jag gerna welat gå hans önskingar till mötes, så mycket än detta stridde mot min första plan, och ehuru jag alltför wäl insett olägenheterna af den fränsöndrade plats, de nyare förändringarne på detta sätt skulle erhålla från de gamla. Men jag har tillika trott, att den icke obetydliga möda, detta nya arbete skulle kosta, icke kunde vara alldeles utan sin nytta för tillkommande historiefkrisware öfwer Stockholm, äfvensom att arbetets ökade dyrhet kunde för ledaren medföra någon ersättning genom de tillförlitliga upplysningar, han nu funne på ett ställe samlade öfwer de nyaste förändringar, som sig i hufwudstadens stiek tilldragit. Desså har jag tyckt mig finna, att sammanställningen, i en särskild volum, af des nyaste historia skulle medföra det icke litet tillfredsställande nöjet för läsaren, att inom en ram och på ett ställe kunna öfwerse den stora rikedom af allt det goda, nyttiga och werkligen stora, som, med patriotisk tåflan och mågtiga ansträngningar, blifwit, på den korta tiden sedan revolutionen 1809, till stadens heder och bättnad företaget.

Författaren.

Första Delens Innehåll.

Första Afdelningen, angående Stockholm inom Broarne.

1	Capitlet.	Om Stockholms Stads belägenhet sid. 1.	
2	— — —	Om Staden, i begynnelsen af dess anläggning	3.
3	— — —	Om Staden, i sin början och i sitt tilltagande	18.
4	— — —	Om Stadens bebyggande i sednare tider	27.
5	— — —	Om Torgen och de derwid belägna Hus, samt om de allmänna Brunnarne i Staden	35.
6	— — —	Om Kyrkorna inne i Staden	43.
7	— — —	Om de i Staden, till Swenska Konungars äreminne, uppresta Bildstoder	66.
8	— — —	Om Kongl. Slottet, m. m.	74.
9	— — —	Om Kongl. Riks-Archivet	95.
10	— — —	Om Kongl. Bibliotheket	98.
11	— — —	Om Kongl. Museum	104.
12	— — —	Om de i Staden warande Kongl. Collegier, Allmänna Inrättningar och Ambetshus	110.
13	— — —	Om några i Staden warande enskilda Hus	125.
14	— — —	Om Stadens Förswarswerk	131.
15	— — —	Om de af Staden uthårdade Anfall, Belägringar och Uppror	138.

Andra Afdelningen, angående de Staden tilllydande, bebyggda, Holmar.

1	Capitlet.	Om Riddarholmen	149.
2	— — —	Om Helgeandsholmen	176.
3	— — —	Om smärre Holmar ofwansföre och i Torrström	182.
4	— — —	Om Kungsholmen	185.

5	Capitlet.	Om Blasiholmen	sid. 203.
6	— — —	Om Skeppsholmen	218.

Tredje Afdelningen, angående Norrmalm.

1	Capitlet.	Om Norrmalm i allmänhet	224.
2	— — —	Om Norrmalms westra del	232.
3	— — —	Om Norrmalms östra del	240.
4	— — —	Om Norra Broarne	248.
5	— — —	Om Torg och Brunnar	252.
6	— — —	Om Kyrkorna	261.
7	— — —	Om Kongl. fordna Arsenalen	281.
8	— — —	Om några märkeligare Palatser, Hus och allmänna Inrättningar m. m.	295.

Sjerde Afdelningen, angående Ladugårds- landet och Kongl. Djurgården.

1	Capitlet.	Om Ladugårdslandet och dess be- byggande	307.
2	— — —	Om Kyrkorna	314.
3	— — —	Om Torg, Hamnar och Broar	318.
4	— — —	Om Wägar och Tullar	320.
5	— — —	Om Kongl. Artilleriegården, Tyg- husen och Syrwerkeri-Labora- torium	322.
6	— — —	Om Fredrikshof	329.
7	— — —	Om Humlegården	333.
8	— — —	Om Waldemarsön, Kongl. Djur- gården och fordna Kungs-La- dugårdarne	335.

Rättelser.

sid.	rad.	står:	lås:
4	— 2, o. fl. fl.	Skialfra	— Skialwa
6	— 5, 7	Calmare-Ståt	— Almare-ståt
24	— 29 —	Lidwen	— Liderne
—	— 39 —	Byskstytt	— Byskstytt
—	— 40 —	Skutans-	— Skultans
29	— 27 —	hwitmurå	— hwitmenås
48	— 31 —	St. Loiji	— St. Loyi
61	— 40 —	retribution	— refusion
75	— 17 —	fringmur	— ringmur
92	— 5 —	Ståthållare	— Ståthållare
103	— 8 —	Baron de Tilas'	— Baron D. Tilas'
111	— 5 —	Banf	— Benf
—	— 11 —	Mariaeburg	— Marienburg
129	— 15 —	rigtning	— ritning
134	— 27 —	laggd	— ålaggd
146	— 4 —	Brðnes	— Brðnis
—	— 36, 37	Munkladerne	— Munklederne
150	— 2 —	Ridjaskår, Ke- djeskår, Kjedjeskår	— Ridjaskår, Kådje- skår, Kedjeskår
—	— 8, 9	mustan	— ånstan
—	— 19 —	Grðnskes	— Grånkses
158	— 21 —	stadens	— statens
163	— 22 —	1633	— 1634
174	— 6 nfr.	Cråsson	— Claesson
175	— 16 —	Shering	— Schering
216	— 7 —	wacken	— wacker
—	— 16 —	Cantherstins	— Cantherstens
217	— 7 —	nu mera	— den nu mer i røf upp- gångna
—	— 8 —	wid Theatern	— wid den plats, der theatern stått.
218	— 16 —	1823	— 1822
234	— 30 —	et fiendtlig	— ett fiendtligt
269	— 10 —	hågna	— hugna
—	— 16 —	hågnås	— hugnås
287	— 3 —	strangata	— stranggata
289	— 21 —	Zagarini	— Ziagrini
308	— 31 —	torget	— torpet
—	— 37 —	utan	— utur
317	— 2 —	Caßon	— Claesson
343	— 17 —	Bååholmen	— Beckholmen

Stockholms Stads Historia.

Första Afdelningen.

Angående Stockholm inom Broarne.

i Capitlet.

Om Stockholms Stads belägenhet.

1. §.

Stockholm, Sveriges Rikes Huswudstad och Konungas säte, är en oförlifneligt wacker och, i synnerhet i sednare tider, förskönd stad, belägen, efter länens sednaste indelning, i Stockholms höfdingeböme, på en ganska beswäm ort, der Östersjön och Mälaren *) sötta tillsammans; men, efter länens urgamla fördelning, räknas dess läge till en del i Upland och Danderyds Skerpslag, samt till en del i Södermanland, Södertörn och Swartlösa Härad, efter den, inne i sjelfwa staden, utmärkta rå- och gränseffinad i mellan siffrånunda twänne landskaper **).

Gränsestenen förmenas, ifrån äldre tider, hafwa varit uttyrpt på Westerlånggatan, till wenster ifrån Storkyrkoförbrinken wid Huset N:o 30. När stenen år 1633 war alldeles förfallen, skall, på Arche-Biskopen Doctor Petri Kenicij anhållan, en ny blifwit uppsatt, tecknad med ett kors.

*) Söngern eller Ölgarn (den sälla och lugna sjön), som Mälaren kallas, är en af rikets största och förnämsta insjöar. Den har, ifrån de äldsta tider, varit ryktbar, och Dben (Sigge Friulfs-son) siels, intagen af landets godhet här omkring, skänkte sin boningsplats wid en af dess wilar, byggde gamla Sigtuna, der han residerade, utbredde sin dyrkan och bog. Tischer-Ärdms Beskr. om Mälaren, 1785, sid. 67, 80.

***) Lillaei stora charta, 1733.

Den samma blef dock år 1680 sönderbrödt, då den nu warande i stället inwid samma hus, å berörde gata, upprestes, men är nu mera, för waraktighet skull, uppslyttad och inmurad på husväggen. Å stenen finnas bägge landskapens vapnen, och nedansföre läses: Uplands och Södermanlands Skilnad.

Det således, för stadens anläggning, utvalda ställe bestod i början af trettonde århundradet ej af annat, än högga Berg, Skår och Solmar eller Nås, der, inwid stränderna, i små kjojer hade sig bosatt ringare folk, hvars näring egentligen skall bestått i fiske.

Åldrig kunde naturen, till en Stads anläggning, råcka benågnare hand.

Den westra sidan af staden sköljes af Mälarens friska vågor, som komma från rikets innersta orter, och den östra sidan af det salta haf, hwilket förer de största skepp från alla werldsdelar i den säkraste hamn, som kan önskas.

2. §.

Stockholms Observatorii polhöjd är, efter observationer, gjorda af Secreteraren Wargentiu, 59 grader, 20 minuter, 31 sekunder.

Desß geographiska longitud 35 grader, 36 minuter, 15 sekunder, öster om ön Ferrö *).

Stadens belägenhet — der Mälaren faller ut i Österfjön genom tvänne serskilda strömmar, Norrs och Ödder-ström kallade, hwarest sielfwa staden är till en del byggd på en sandås, omgifwen af det helsosammaste watten och derjemte försedd med goda brunnar, af hwilka den nya, framför Boursen på Stortorget, skall hafwa det skönaste watten, någon stad i hela Europa kan framwisa ***) — synes wäl wara mycket fördelaktig, samt klimatet godt och helsosamt, helst och norra och södra Malmarne, wiåa trakter undantagna, äro högglända och hafwa breda gator; men det har dock blifwit anmärkt såsom besynnerligt, att dödligheten i Stockholm skall wara större, än i de flesta utländska städer ***).

Sedan likwäl omständeligen blifwit utreddt, att Stockholms belägenhet och fysiska bestaffenhet, samt policens tillsyn wid renhållningen, så wäl som helsowården och de anstalter, hwilka af medicinalverket bero m. m., icke kunna belästas med någon andel uti en större dödlighet i Stockholm, än

*) Wetensk. Akad. Handl. 22 Vol. p. 251.

**) Dödeli tal om dödligheten i Stockholm, 1785, p. 9.

***) Runneberg, Wetensk. Akad. Handl. 1775, p. 227.

i andra stora städer, utan snarare bidraga till motsatsens be-
styrkande; och då den proportion mellan lefwande och dö-
da, som uppkommer på såkra grunder, ehuru i de farligaste
åldrar, nämligen första lifsåret och ålderdomen, likväl gif-
wer det stäligen goda utslag, att blott en af 25 å 26 år-
ligen afgår; så synes blifwa högst sannolikt, att Stockholms
stad ingalunda förtjenar det wanrykte, att inom sig bysa
ett större dödlighetsföd, än andra stora och lika folkrika stä-
der — en mening, som endast blifwit grundad på jemnfö-
relsen mellan mantals=commisariernas ofullständiga och
dödslistornas fullständiga uppgifter.

Genom förenämnda granskning har man således blif-
wit förwifad om den sanning, hwarmed en Wargentins för
detta tröstat: att dödligheten i Stockholm ej lika säkert fin-
nes i naturen, som den visar sig i räkning på papperet *),
hwarom mera, när wi komma till folknumern i Stockholm.

3. §.

Thermometerens medelhöjd i Stockholm, enligt 21 års
observationer, är i Januari — 5,3; Febr. — 3,4; Mars
— 2,1; April + 3,8; Maj + 9,2; Juni + 15,7; Juli +
18,0; Aug. + 16,4; Sept. + 11,8; Octob. + 6,2; Nov.
+ 1,6; Decemb. — 2,1. Omkring den 28 Mars börjar dess
medelhöjd för hela dygnet att sliga öfwer fryspunkten. Den
20 September faller den åter under 10 grader, och den 19
Novemb. börjar den att hålla sig under fryspunkten. Hela
årets medelhöjd är + 5°,8, allt Celsii Thermometer.

Antalet af klara dagar är 105, nederbördsdagar 140,
stormdagar 24 å 25.

Snarne lågo ännu i slutet af April, åren 1763 och 1771 **).

2 Capitlet.

Om Stockholms Stad, i begynnelsen af dess anläggning.

1. §.

Det är på mångfalliga ställen i våra häfder berättadt,
huru Swea Konung Agne, Dags son, den tolfte i ordnin-
gen af Ynglinga=Ätten, i ett sjödrag till Finnland, slagit Fro-

*) Wittes svar på Odhelli tal i Wetensk. Akademi. 1787.

**) Detta Utdrag af meteorologiska observationerna på Stock-
holms Observatorium är, genom Herr Professor Melander=
hjelms åtgärd, meddeladt.

fle, en Finck höfding, plundrat landet och med sig bortfört
 hans dotter, Skialf eller Skialfra, såsom ett rikt byte och se-
 gertekken; att han på återresan hamnat wid Stocckund (Norr-
 ström); att han med henne der ernade, fastän emot hennes
 willja, fra sitt bröllopp, och att, då Åsven minnet af Skialf-
 ras fader, wid detta tillfälle, högtidligen borde begås,
 Agne derwid, efter för mycken wälsågnad, insoumat och
 sofwande, genom Skialfras föranstaltande, blifwit hängd i
 ett tråd, som med sina grenar öfverskuggade hans tjäll eller
 tält. Skialfra, mera styrd af begär, att hånas sin faders
 ödd, än att fröna sin friares mod och tapperhet, flydde, se-
 dan hon fullbordat ett så grymt anslag. Besynnerligt är, att
 en ofbruttedd händelse stiftade åminnelsen af Agnes namn
 och hans olycka, såmedelst, att, der ett ringa fiskalåge då war,
 uppstod i framtiden en stor och folkrik stad, sedan stället, i
 flera tidwarf efter Agnes mord, blifwit kalladt Agnesit eller
 Agnesnäs *), som då med ett snalt stycke ångsmark warit
 sammanhängande med Åsöna, nu Eddermanin och således
 af naturen hörande till den del af Eddermanland, som kal-
 las Eddertörn, såsom Peringsköld berättat.

Derester omtalas Agnesit i historien sålunda: att Kon-
 ung Yngves dotter Ingeborg följde sin älsfare, Hjalmar den
 Zugfulle, till Agnesits klippor **).

Det är för långt från våra tider, att kunna bestämma,
 när denna händelse med Agne timat. In såges detta wara
 skedd år 456 efter vår tidräkning, än åter 250, och än, så
 som Peringsköld uppgifwit, år 192 ***). När våra häf-
 dateknare icke äro ense om selswa århundradet, torde man
 få anse alla dessa uppgifter för lika osäkra.

Åsven så owisa förekomma berättelserna om selswa stäl-
 let, der detta wäld blifwit föröfswadt, antingen der Kongl.
 Slottet är, eller der gamla Rådhuset, eller ock gamla Ban-
 ken warit belägen ****). Det torde wara tillräckligt att, i

*) Peringsköld, i handskrifna samlingar till en så kallad Holmia
 illustrata, säger: Holmen kallades fordom Fiitsholmen, det är
 Fiskareholmen, af de fiskare, som här bott hafwa; ty sit betyder
 fiskalåge, som af Skånelagen och dess stadgar befinnes. Holmen
 blef sedan kallad Agnast, deraf, att Konung Agne blef der,
 af sin Drottning Skialfra, upphängd i ett tråd, wid på 192 år
 efter Christi födelse. Berelius åter, och flere med honom, påstå,
 att sit betyder en sått plan eller landrunga, som utlöper till ett
 närvarande haf eller flod.

**) Notins beskrifn. om Birger Jarl, Stocckholm 1754, 8:o p. 151.

***) Grundel, Diss. de Stocckholmia, Upsala, 1724, 4:o p. 4.

****) Grundel, Diss. de Stocckholmia, Upsala, 1724, 4:o p. 4.

förelämnade ämne, ätnbjas med hwad Sturleson i Ynglinga-
 Sagans 22 cap. derom förmler: när Agne kom östan från
 Finnland igen, seglade han till Stockfund och satte sina tjäll
 sunnan före wid sjökanten. Der war den tiden mycket skog.
 Konung Agne hade då den guldkedja, som Konung Wisbur
 egde tillförene. K. Agne tog Skialf till hustru (eller, som
 det på gamla språket heter: gick att ejga Skialf). Hon
 bad honom att göra grafvl efter hennes fader; thy bdd
 han till sig många rika och förmodgna män och gjorde ett
 stort gästabad. Har war blifwen mycket namnkunnig af
 denna resan, och wankade der stora och starka drycker, och,
 när K. Agne blef drucken, bad Skialf honom, att wäl
 förwara den guldkedja, han hade på halsen. Då tog han
 guldkedjan och band henne fast om sin hals, förån han gick
 att sofwa. Men Konungens landtjäll stod nära intill skogen,
 och ett högt träd öfwer tjället, som skulle afhålla solens het-
 ta. När K. Agne war kommen i sömn, tog Skialf ett tjockt
 snöre och gjorde det fast under kedjan; men hennes män slo-
 go tjällstängerna omfull och kastade snöreslyckan uppöfwer
 trädets grenar, drogo sedan Konungen upp i luften med
 detta snöret, så att han hängde högst upp wid grenarne
 hwaraf han dog. Skialf och hennes män lupo sedan till
 skepps och rodde bort. K. Agne blef bränd derstädes, hwil-
 ken ort sedan kallades Agnasit, på östra stranden, som lig-
 ger emot wester från Stockfund, eller, som orden lyda: oc
 er der sidann Köllut Agnasit, in austan werdom Taur-
 mom, westur frá Stockfunda.

Schöning, i sin förbättrade Danska upplaga af Heims
 Kringla, tryckt i Köpenhamn 1777, anförer Sturlesons ord
 sålunda: Agni Konungur war thar brändr oc er thar
 sidan Köllut Agnasit, á austan werdum Taurinum, westur
 frá Stockfundi. Han har oc variantes lectiones: taur-
 mum taurmi, och hans öfwersättning lyder: Kong Agne
 bleff brändt, der som siden er kallad Agnesit, paa den
 östlige side aff Tauren mot westen fra Stockfund.

Björner tror, att detta Taurmom rättare bör läsas Ta-
 urnom, som Torfaeus har i sitt exemplar, och som utmärker
 Öddertörn, samt att Agne, efter denna beskrifning, blef bränd
 på gamla Gråmunkholm, nu Riddarholmen *),

2. S.

Allt namnen Stockfund och Stockholmen äro äldre än

*) Björner, de Stockholmiae antiquae situ, nomine et legibus,
 Holm. 1751, 4:o.

Stockholms stads anläggning, synes kunna slutas af andra skäl, än det af fornforskare på flera ställen, i sådant afseende, återopade bref, skrifvet i Stockholm år 1252, då Birger Jarl nyss kommit till riksstyrelsen och ännu ej haft tid att tänka på stadens anläggning, såsom tyfvelsatt med dämpandet af Folkungarnes uppror.

Det här ofwänföre intagna ställe af Ynglingasagan, hwilket wäl icke får anses såsom en dikt, då det af våra häfdatecknare återopas för ett historiskt vittnesbörd, nämmer Stockfunds, der Agne landsleg, redan i den aflågsna heddomen; och kan namnet således icke leda sin upprinnelse af de stöckar och stångsel, hwarmed Konung Olof Skötkonung, flera hundra år derefter, ernade innesluta Norska K. Olof Haraldsson i Mälaren, der han härjat des såränder och uppbränt Sigtuna.

Sjelfwa ortens wackra och förmonliga belägenhet, wid ett rinnande watten mellan Mälaren och Salsjön, samt de der grönskande stögar, synas, i anseende till fiske och jagt (förfädrens äldsta näringsgång) icke gerna hafwa medgirwit, att densamma, i flera århundraden, blifwit okänd, obebodd och utan namn, att beteckna des läge.

Om Stockfunds varit bekant inän Agnesit, synes ock ganska sannolikt, att holmen der bredewid, eller i sjelfwa fundet belägen, kunnat få namn af Stockholmen (nu warande Helgeandsholmen), i hwilket fall Stockholms stad erhållit sitt namn från denna lilla holme; men, om namnet ändtligen skall härledas af de stöckar och bommar, som å bågge sidor om holmen blifwit laggda, att utesluta en ströfwande fiende, måste denna anstalt wara mycket äldre, än K. Olofs berörda fiendliga besök i Mälaren, i början af elfte århundradet, och Stockholms stads anläggning en lång tid derefter af Birger Jarl.

Sannolikare synes upprinnelsen till Stockholms benämning af ordet Stock, som i Wendiska språket betyder ett flytande watten och, på Lapparnes, nordens äldsta invånares, tungomål, ett fund *).

Häraf heia flera ställen i riket Ståke, såsom det södra, en och en qwart mil, och det norra, eller Calmare-Ståke, 3 mil ifrån ifrågawarande Ståke eller Stockfunds.

Om det nämnda Calmare-Ståke säger Tunelb, att det blifwit så kalladt, liksom Stockholm af Ödtiska ordet Stock, det är: trångt urfall.

*) Murberg, Witterhets-Akademien's Handlingar, 4 Del., p. 53. not. d.

Ännu i vår tid säga vi ju: ett watten stockar sig, der, i tränga sund, wattnets hastiga flytande eller strömmiande, till en del, eller ock på kortt tid, under strängare wintrar, då sunden uppfyllas med grund- eller kraf-is, alldeles affstannar, som händt med Motala ström i Hstergötland och Thors-hälla ström i Södermanland, hwilka affstannat, den förra minst 25, och den sednare kanske mera än 2:ne gånger *).

Man kan här således saklöst förbigå fabeln om stocken från Sigtuna, som skall blifwit utstånd, att bestämma stället för en ny stads anläggning (helst Birger Jarls willja ej kunde bero af Sigtunaboerna), och stadnat wid en liten holme i Norr-ström, Swanholmen efter Mesenii berättelse; äfwen som utländska historieförfwares uppgifter, att Stockholm fått sitt namn deraf, att staden blifwit byggd på pålar och stockar, likasom Benedig, ej förtjenar minsta afseende, enär selswa staden, i sin första början, blifwit anlaggd på en ås och alltså ej fordrade den försigtiga grundläggning på pålar och rustwerke, som, wid stadens utwidgande i sednare tider, blef nödwändig **).

3. §.

För Stockholms stads grundläggning och bebyggande kan wäl icke utfattas något wist årtal; men Hof-Cancelleren von Dalin hänförer Stockholms stads begynnelse till år 1254; hwilket synes vara så mycket sannolikare, som staden, år 1255, skall, af Riksförståndaren Birger Jarl, erhållit sina första privilegier. Detta år dock endast sagdt om stadens anläggning.

Staden i sitt ämne war icke strax, hwad den blef i Birgers tid, och långt ifrån hwad den sedan blifwit på 570 år.

Från en ringa början har den, såsom flere andra städer, småningom uprunnit och tillwert. Det är all anledning att tro, det några siffare sig här först nedsatt, att idka ett näringefång, som, wid Mälarens söta watten och salta hafwets närgränsande wikar, lofwade lycka och lönande bragder.

En så ljuflig och wacker ort har sedan förmodligen, tid efter annan, lockat flera att, i hwarjehanda andra afsefter, här nedslå sina bopålar och ändtligen stifta ett litet samhälle, till inbördes biträde och en lugnare sammanlesnad.

Så wäl af ortens behaglighet, som att Agne här sira

*) Broocmans Westr. om Hstergötland, 1760, 8:o p. 127. Lunelds Geographi, 5:te Upl. 1773, 8:o, p. 117, 251.

***) Jos. Pet. Wallin, de Originibus Stockholmianis, Diss. Ups. hab. 1685, 8:o, §§. 3, 4.

de fitt bröllopp, förmenar en Bårner, att stället då redan icke saknat åboer eller invånare.

Man måste medgifwa, hvad våra häfder intyga, att, sedan Esterne, 1188, grufweligen framfarit i Mälaren och upbrändt Sigtuna, flyttade en stor del af denna olyckliga stads borgare och andra invånare till Stockholm, och af ett förfalåge blef då en liten köping *).

Detta hände i Konung Knuts tid, som war K. Erik den Heliges son. Det torde kanske wara en wägd gifning, att Stockholms stad, som, lika med hela riket, i synnerhet ansatt K. Erik den Helige för sin patron och, af sådan anledning, sedermera antagit hans hufwud till stadens wapen och märke, under hans regering fått sina första inbyggare, och att en bårjan då blifwit tillämnad med den stad, som Birger 60 å 70 år derefter anlade.

Birgers ändamål med des nya stads byggande och bestående har wäl förnämligast warit, att sätta starkare bommar för Mälarens utlopp, än de stockar och ledior, som så ofta förut blifwit brutna och förakade, både då man sökte utestänga hemfökande Wikingar, och då man wille innesluta flottan för Norrsta K. Olof Haraldsson (kallad den Helige), som, i faran icke rådlös, skall öyrnat sig en egen wäg, den han låtit utgräfw genom Agnesit till hafsidan, hwarigenom det då tros hafwa blifwit en holme. Sturleson berättar derom, att, när nyfnämnde K. Olof, på återfärden från Sigtuna, ej kunde slippa ut wid Stockfunden (Norrström), efter som der war ett castell på östra sidan om sundet, och en frighår på den södra, låt han gräfw ut genom Agnesit till hafsidan, som sagdt är, och kom, genom flodens tillhjälp, förorsakad af långwarigt regnwäder, ut i sjön på andra sidan, med en flygande wind och lösiagna styren; hwilket likwäl synes föga troligt.

Jäte desto mindre måste man medgifwa, att nu warande Söderström fördom kallades Konungsfunden; och kunde man den tiden ej med stora skepp wid andra tillfällen fara derigenom, än när wattenet steg högst upp **). Det förmenas dock, att K. Olof Haraldsson besökt K. Olof Skötkonungs folk och med dem stått i godt förtroende; hwilken omständighet war nödwändig, om denna utaga, angående Söderströms uppgräfwande på en enda natt, skall synes trolig ***).

Birgers förnämnde afsigt, att tillsluta Mälaren, war

*) Wetins Sm. N. Hl. i uppl. p. 168.

**) Wetins Kringla, p. 3-8.

***) Wetin, om Birger Jarl, p. 152.

så mycket wärdigare en styresman, hwilken wården om allmänna wälfården ålåg, som rikets mest odlade och förnämsta landskap, Upland, Södermanland, Westmanland och Nerike, med de fring Mälaren liggande uppsåder, således kunde skyddas och med mera eftertryck förswaras för de fiendliga besök, plundring och förstörelse, hwarmed dessa landsorter och åder så ofta tillförene varit hemfösta.

Birgers första omjörg fordrade alltså, att, med borgens och flottets anläggande nära Norr-strömm, så wäl som fasta torns uppskrande på Redjesfår (nu Riddarholmen) samt wid norra och södra sunden, göra uppsarten derigenom in i Mälaren otillgängelig. Sedan den tiden skall och aldrig något infall skett af Ester, Finnar och Carelare *), hwartill och deras omvändelse till Christina Låran, andra tider, seder och lefnadsfätt torde hafwa mycket bidragit.

Med fästningswerkens anläggning företogs jemwäl stadens bebyggande på sjelfwa sandåsen, hwilken innessöts med en ringmur, som sammanslötte i twänne torn, det ena beläget wid nu warande Mynt-torget, och det andra på höjden strax ofwansföre det, wid stadens utwidgande, anlaggda Zerntorget. Med bålwerke och pålar ute i sjön blef staden, tillika med Redjesfår, omgifwen och innessluten **).

Om Birger från första början ämnat denna nya stad till ett Konungasäte, så torde ett så wackert ändamål, hwilket man tror ådagalägga hans egenkärlek och ära till ett stort namn, så mycket mindre böra honom förebrås, som regenters årelysinad, då den är förenad med en klof omtänka för rikets anseende och folkets säkerhet, är mera berättwård, än lusten att, i gruset af förstörda släder, uppses sina minneswårdar. Dessutom war då rikets fordna hufvudstad, gamla Upsala, ödelaggd och på wågen att flyttas till östra Åros (Nya Upsala), så att det swäriligen kunnat eller bordt undfalla Birger Karls omsorg, att tänka på ett residens för sin son och efterkommande Konungar.

Birger Karls lysande förtjenster, hans frigsbragder och eröfringar, hans gagnande inrättningar i fredslugnet och hans

*) Peringsbök, i ofwannämnda handskrift.

***) Staden war då ej större, än den del, som sedan och än i dag kallas inammur; och war den ena af dessa murar byggd östantill utmed salta wattenet samt sträckte sig intill ett torn emot Zerntorget wid Söder-strömm, hwarest sedan Swartmunkelöster blef bygd, och den andra sträckte sig utmed friska wattenet westantill och så ifrån storiets intill förenämnda torn. Och inom dessa murar bodde då inbyggarne; men i framtiden blef staden utwidgad och på pålar formerad. Detta är af Arche-Historen Laurentius Petri antecknad. (Resenii Sv. 5 hufvudsåder, p. 81.)

femtonåriga floka förmynderskap, som med all rätt tillwunnit honom namn af den största man, Sverige egt i hela medeltiden, borde här, såsom en prydnad för historien samt till ett efterdöme för regenter och deras förmyndare, omständigare intagas och beskrifwas, om hans äreminne icke redan wore, af de flitligaste författare, wärdigt tecknad och åt efterwerlden öfwerlemnadt *).

4. §.

Stockholms wädra och förmonliga belägenhet är wäl redan med några ord nämnd; men den synes förtjena mera än et flyktigt ögonkast, för att rättwisa Birgers wal, då han utsåg detta ställe till hela rikets hufwudstad.

Man bör derföre kasta en blick på Stockholms belägenhet och utseende i dess första tidhwarf.

Holmens inkränka läge mellan Norra och Södra Sirömarne samt på östra och westra sidorna af Saltjöns och Mälarens stränder, wisar wäl icke det utrymme, som fördrades till en stor och folkrik stad; men Zarlens första ändamål war, att, i denna orts säkerhet och förswar, tilliika bereda ett wån för flera städer och landskap, hwartill platsen war tillräcklig. Han såg rundt omkring sig läglighet nog, att kunna densamma utwidga.

På det gamla Agnest (nu selska staden Stockholm) hbrjade den äldsta borgen, Adelhuset eller Slottet, med sin ferskilda förborg, att synas på första höjden af sandåsen, med ett stort rundt torn, som då kallades Kjernan, af sin skapnad, och i sednare tider Tre Kronor. Det hade i Birgers tid redan uppnått en höjd af 57 alnar, sammanbundet endast af gråsten och kalk. Slottets och stadens fasta murar, med förenämnda försvarsanständer, gärwo Stockholm redan ett fruktanswärdt anseende för stenden och stadgade rikets hopp om stadens tillwert och förkofran **).

Att staden, i sin början, ej blifwit byggd med mera ordning, efter en bättre afmått plan, war tidshwarfwerets fel. Byggnadskonstens reglor wora då ännu ofända, och det war förmodligen en hopträngd folkhop obetaget, både att wälja plats och bygga efter godtycke; men det är icke allenast inom murarne, man bör städa denna orts förmoner, utan förtje-

*) Birger Karls lefwerne af Botin. Lehnbergs äreminne öfwer honom, i Sw. Akad. Handlingar.

***) Tornet Kjernan har varit fatalt för Zarlens afkomlingar och Folkungarne, af hwilka flere der suttit fångna; hwilket Peringsköld l. c. anmärker.

na äfwen de näst derintill belägna dar och holmar någon uppmärksamhet.

På Redjeskär, sedan Gråmunkholm (nu Riddarholmen), hade Jarlens son, K. Magnus Ladulås, stiftat ett Franciscaner-kloster med dess kyrka, år 1282 eller 1287, efter fornforskarens olika uppgifter.

Der hade han jemwäl utsett sin graf, dit han år 1290 blef buren efter sin på Wisingsö timade ödd.

Stockholmen, sedan Helgeandsholmen kallad, belägen midt i Stockund, hade förut ett capell, som Birger Jarl lät nedrifwa och sedan föra till slottsbyggnaden, som Messenius berättar. I dess ställe blef af Birgers son, K. Magnus, ett Helgeandshus, eller, som man nu kallar det, hosrital, uprättadt, hwaraf holmen fick det namn, som den intill våra tider bibehållit. Der bodde då äfwen många borgare, och förekommer det troligt, att denna holme war ibland de först bebyggda ställen, redan i K. Knut Eriksons tid.

Till Malmen norr om staden war en bro från Helgeandsholmen. Ett stort sandberg, som sedan fick namn af Brunkeberg, gick då ned till strömmen, och derifrån till Brunsö wiken och Solna kyrka samt intog större delen af denna malm. Wester om berget och wid dess fot war St. Clarae Gårde, der K. Magnus Ladulås, år 1282, eller 1288, lät bygga ett kloster med dess capell, hwilket tillagnades Jungfru Maria och den heliga Franciscus. Allmänna wägen gick der förbi till Östra Åros eller Upsala.

Älsöna, nu Södermalm, prunkade då med sin herliga skog, låna höga berg samt derimellan belägna lundar och slätter.

Att ön, sedan år 1288, varit så bebodd, att Urche-Biskopen Jakob Israëlls wille råfna den till sitt stift, hwilket Biskopen i Strängnäs skall bestridt, enligt den sednares Bref af den 15 Juli 1288, synes troligast kunna så förklarar, att den helige fadren förutsett, hwad deraf framdeles blifwa kunde.

Då K. Magnus Ladulås, efter anläggningen af sin älskade klosterinrättning på Gråmunkholm, nu Riddarholmen nämnd, begäfwade klostret med fastigheter, upplät han äfwen detsamma en plats på Södermalm till wedhygge, som bewisar, att der då war skog.

Wadmalms, Wadmals eller Waldemars-ön, nu Kongl. Djurgården och Ladugårdslandet *), tillbytte sig K. Magnus Ladulås af Upsala biskopsstol, 1286, emot ärskilliga kronohemman i Norrby och Husby socken samt i Bro, m. fl.

*) Dalins Sw. R. Historia, 2 Del. p. 741.

Wid sjön Mälaren blef staden anlaggd, och, wid dess nu warande enda fall och utlopp i hafwet, likasom omarmad af norra och södra strömmarne.

Mälaren, en bland rikets största insjöar, af mera än 12 mils längd, emottager allt det watten, som, genom många elswar, sjöar, strömmar, åar, mosar och tjärn, kommer ifrån Dalarne och kringliggande landskap, så att tillloppet beständigt stjer ifrån mera än 8 floder samt öfwer 90 åar, bäckar och rännilar ^{a)}, hwaribland må räknas Arboga-ån, Thorsåhälla, Köpings, Strömsbolus, Enköpings, Upsala samt flera större och mindre åar.

Utom många slott, gods och sätesgårdar, fruktbarande fält, grönskande skogar, samt utöfwer 1200 bar och holmar, omgäfwos Mälarens stränder den tiden, utan att räknas det förflörda Björks och det afbrända Sigtuna, af sin större och mindre uppstäder, nämligen, efter länens sednare fördelning: i Upsala län, Upsala och Enköping; i Stockholms län, Södertelle; i Södermanlands län, Strängnäs och Thorsåhälla (Mariefred anlades först på 1600:de talet); i Westmanlands län, Westerås och Köping. Ut dem alla beredde Zarlen en stapellstad, som skulle lifwa hela nedens rörelse och handel, uppmuntra söder och näringar, samt löna den tresna landtmannens slit och omtänka.

På stadens östra sida åter trängde sig då, likasom nu, Baltiska hafwets watten, genom en lång, men wacker skärgård, intill stadens murar ^{b)}). I en af höga berg omgifwen djup och säker hamn hade den första flotta der, med all trygghet, funnat fälla ankar. Skuru hinderlig skärgårdens längd af 18 mil i sednare tider är worden ansedd, i afseende på handel och sjöfart, war dock deruti, för en tillwerande stad, ett slags försvar och säkerhet. I denna segelled, likasom beströdd med bar och holmar, saknades hwarfen tillfällen till skansars och fästens anläggande eller säkra hamnar för sjöfarande i storm och under en misgynnande wind. Om Mälaren och Stockholms dubbla hamn sjunger en Swensk skalds sålunda:

Går med Baltiska Hafwet sig blandar Mälaren
 Och i Doridernas wäg Naladen det saltas försötmar;
 Med sin treudd Neptun de brusande böljorna hämmar
 Och dem ökar, allt efter som skeppen löpa i hamnen,

a) Fiskerströms bekr. om Mälaren, p. 68, 69.

b) Weringssköld berättar, l. c., sig i ett gammalt Vermebref hafwa läst, att Stockholms yttre murar blifwit anlaggda, för att afvärja hafwets böljor.

Eller föla utåt, att fremmande werldskaf belegda.
 Wißt är en sådan stad, med twänne de skönale hamnar,
 Bättre än sielfwa Korinth, fastän des murar behöllas
 Utaf böljor från twänne haf, och jemgod med Byzants:

Sådan war Stockholms stad i sin början och i sitt tilltagande. Skada är, att konsten den tiden icke lemnat en teckning deraf, för att nu mera kunna se de inkräkningar af haf och sjö, som tid efter annan skett, dels till förmon, då nya platser blifwit intagna, gator anlaggda, palatser och andra hus uppförda, dels till skada, då strömmar, gamla hamnar och wattuleder blifwit fyllda och hopträngda, med de flera underrättelser, som af en pålitelig grundritning kunnat inhämtas.

5. §.

I sammanhang med hwad om Stockholms belågenhet här ofwan blifwit förmåldt, synes ordningen fordra, att de chartor, teckningar och utfigter af denna stad omtalas och uppräknas, hwarom någon kunskap, till upplysning, kunnat erhållas.

I Stads-Ingenieurs-Contoret finnas:

1) Den äldsta grundritning eller plancharta, före år 1547, öfwer Stockholm, illa medfaren, hwaraf ett litet utdrag blifwit gjordt och i koppar stucket år 1791, åtföljande Lådeskes Disertation om Tyfsta Kyrkan. Denna plancharta är utan årtal, men äldre än 1570; hwilket deraf kan slutas, att den föreställer Swartmunkeloster såsom en qwarstående byggnad, hwilken år 1547 nedbröts till grunden och fördes till slottsbyggnaden.

2) En stor charta, utan årtal och tecknad författare, anses vara uppgjord mellan åren 1640 och 1652.

3) En charta, öfwer staden inom broarne, anses vara författad omkring år 1670 eller 1680.

4) General-charta, öfwer Stockholm med Malmarne, stucken i koppar och utgifwen af Stads-Ingenieuren Pet. Tillaeus 1733, dedicerad till K. Fredrik I, är den största, som ännu utkommit öfwer denna stad.

I Kongl. General Landtmåteri-Contoret finnas:

1) En charta öfwer den åt staden angränsande delen af Södermalm, utan författarens namn eller årtal, anses vara uppgjord mellan åren 1622 och 1636.

2) En grundritning, öfver staden inom broarne, med utfatt årtal 1626.

3) En situations-charta N:o 25, upprättad 1649 eller 1650.

4) Trenne chartor, som synas vara copierade efter hwarandra, med några små skiljakigheter. De skola ej vara äldre, än efter år 1652.

5) En charta, öfver situationen ifrån Norrtull till Carlberg, upprättad år 1699.

Serskilda chartor i enskildt förwar.

1) Sammal planritning öfver Stockholm, meddelad af Professor Masrelier, 6½ cvarter lång och litet öfver en alm bög. Den skall hafwa tillhöret Grefve Nicod. Tesin och sedan Borgmästaren Abelerantz. Anses vara äldre än år 1527.

2) Originalt af den planchartan öfver Stockholms stad, som gjordes i K. Gustaf Adolphs tid, war af Dlof Hansson Ernhufwud uppfatt, hwaraf ett transsumt af Duræus skall vara staden sedermera tillstådt.

Planchartor öfver Stockholm, stuekna i koppar.

1) Grundritning och situations-charta öfver Stockholm och näst belägna trakter, tillagnad Nils-Nådet, Öfver-Ståthållaren Christoph. Gyllenskierna och stucken af A. Wikman, år 1701.

2) Charta, öfver Stockholms stads belägenhet, af G. Bjurman, utan årtal.

3) Charta öfver Stockholm med des Malmar (Förstäder), af Kongl. Majt, till strändernas anläggning, i nåder fastställt d. 1 Juli 1751. Af G. Bjurman ritad och graverad.

4) Grundritning öfver Stockholms stad, N:o 1, med en del af förstäderna Norr- och Södermalm, utgifwen med Kongl. Majts Privilegium år 1771 af Ingenieuren J. Proslin och tillagnad Hans Majt Konung Gustaf III. Den är graverad af Bergawist och Åkrell.

5) Plan af Stockholm med des Malmar, af Fredrik Åkrell, år 1795.

Under en graverad Charta, som visar Stockholms stad till des grund och perspekt, ses en löfdikt öfver Stockholm, författad af vice Amiralen Werner von Rosenfeldt. Den börjas sålunda:

Här har man ritat af, här är i prent för handen
en stad, en hufwudstad i Swea Odla landen,

den yppersta med skäl uti vår Skandinav
och andra riken fler omkring det Baltiska haf *).

Graverade vuer (utsigter) af Stockholm.

1) En större tafla med prospekt af Stockholm, som på nytt, i ett mindre format af ett ark, blifwit stucken af Dionysio Vadt Brugge år 1676. Derå läses på latin, att taflan föreställer Stockholms stad, efter belägringen af K. Christiern år 1520.

2) En perspectiv-ritning af Stockholm, stucken i koppar och meddelad af Professor Masrelies, ungefär 9 tum lång och 6 tum hög, hwartill K. Gustaf III skall fått plåter till skänks i Nürnberg. Den skall icke vara äldre än sedan Gustaf I:s tid.

3) En charta öfver Stockholms utseende i sextonde århundradet, utgifwen af Gr. Jakob Cronstedt.

4) En gravure, som föreställer K. Johan III:s liks utförande ifrån kongl. rummen in i slotts-capellet, hwaraf slottets inre utseende och byggnad inbentas. Den är gjord af Hieron. Nutzel år 1597 samt tillagnad K. Sigismund och Hertig Carl.

5) En charta, med utsigten af Stockholm och en del af Malmarne, utan årtal och författarens namn, men gjord i Drottning Christinas tid och öfwantill med hennes bröstbild försedd.

6) En längre ritning af 6 ark, föreställande utseendet af Munklägret, Norrmalm, Riddarholmen, Staden och Södermalm, gjord af Sigismund v. Vogel och dedicerad till Drottning Christina.

7) Ritning öfver K. Carl Gustafs likprocession d. 3 Nov. 1660, af nära åtta alnars längd, hwarå finnas alla rikets landskapswäpen, gjord af E. J. Dahlberg.

8) En utsigt af Stockholm, 9 qvarter lång, som förmenas vara stucken af Wikman, frad med 5 Stockholms stads wäpen.

9) En wacker vue af Stockholm ifrån Castellholmen, hwarå endast står tecknad: *Holmiæ MDCCLXVIII*. Den är stucken af Arre och skall vara ritad af Amiral Charman.

10) Utsigt af Stockholms stad och Södermalm åt söfndan, stucken af Joh. Snaek år 1783 och tillagnad då wärande Kronprins.

11) Utsigt af Riddarhusstorget i Stockholm, dedicerad

*) Gezelii Biograph. Lexicon, St. 1779. 8:o Art. Rosenfeldt.

till Herr R. Nådet och Hfwer-Ståthållaren Baron Carl Sparre, ritad och stucken af Joh. Enack.

12) Utställiga utsigter af Stockholm äro af Professor Martin i sednare tider utgifna. Utom dessa finnes, i Grefwe Dahlbergs verk, *Svecia Ant. et Hodierna*, flere utsigter af staden, slottet, kyrkor och palatser, som wid Stockholms stads beskifning behöfwa rådfrågas.

Härförutan bör ock tilläggas ett utdrag af den förteckning på Chartor i Kopparslit, som föreställa grundritningar och prospekter öfwer Stockholm, författad af Bibliothekarien Joh. Wibenshjerna *), så wäl till fortsättning af hwad härom redan blifwit anfördt, som ock på det samlare i denna wäg ej måtte sättna en så fullständig underrättelse härom, som möjligen kunnat åstadkommas.

1) Stockholms stads och en del af Malmarne's prospekt uti Sturarnes tid, utgifwen år 1676 af Dionysio Padt Brugge och öfwanföre nämnd.

2) Prospekt af staden finnes uti några upplagor af Sebast. Munsteri *Cosmographia*, hwarest äfwen är en beskifning om Stockholm.

3) *Stockholmia*, charta in folio, som föreställer prospekter från twänne sidor af staden, utgifwen af Hieronymus Scholeus, år 1581.

4) Stockholm, prosp. ifrån norra sidan af staden i 8:o, börer till Pet. Bertii *Comment. Rer. Germanicarum*, sid. 678.

5) Stockholm, prosp. från norra sidan, i litet format, börer till Gottfrieds *Invent. Sveciae*. Francf. am. M. 1632, in fol. p. 3. Äfwen prosp. från söder p. 99. Tydles vara copierad af den här öfwanföre nämnda *perspectiv-charta*.

6) Stockholm, prosp. ifrån norra sidan, som lärer blifwit gjord till det stora werket: *Theatr. Europæum*. På några aftryck af denna lilla charta äro både författarens namn och årtalet 1646 graverade. Sjelfwa plåten kom år 1777 ifrån Tyssland hit till Sverige. Är förmodeligen densamma, som här frammanföre blifwit beskifwen.

7) En annan upplaga af förut nämnda *Sigismund v. Bogels charta*, utgifwen i Amsterdams hos Hugo Allardt, dedicerad till Borgmästare och Råd i Stockholm, tillika med en beskifning om staden, både på Latin och Swenska, under chartan.

*) *Diues in eremo* i *Uppjöfningens-Sällskapets Tidningar*, 1794, p. 723.

8) Prosp. af staden i liten form, som hörer till Mart. Zeilleri Descriptio Regn. Sv. et Gothiæ. Amst. 1556, 12:o p. 130.

9) Stockholms prosp. i liten form, graverad af Vogel, hörande till der getreue Reisegefart. Nürnberg, 1686.

10) Stockholmia orientem versus. Prosp. af staden och malmarne, graverad af Wilhelm Swidde 1693, finnes i Gr. Dahlbergs Sv. Ant. et Hod.

11) Stockholmia Metropolis Regni Sveciæ et sedes regia, qua parte occidentem spectat, graverad af A. Vezelle. Finnes äfwen i Gr. Dahlbergs verk.

12) Holmia, Georg Balth. Probst, excudit Aug. Vindel. Prosp. ifrån nordwestra sidan af staden.

13) Plan de Stockholm, par Fredr. de Vitt, à Amst.

14) Accurate Chartre der upländischen Scheeren etc. von Joh. B. Homann, in fol. innehåller en liten grundritning öfwer Stockholm.

15) Holmia af Math. Seutter, copierad af nyssnämnde Homanns charta.

16) De Koninklijke Zoofstads Stockholm. Grundritning af staden in folio, gjord i Holland efter Wikmans charta, men utan årtal och graveurens namn.

17) Stockholm, prospekt från södra sidan. Hörer till Beschreibung des Königreichs Schweden, 2 Theil, Regensb. 1708, 8:o p. 5.

18) Accurater Grundriß und Prosp. der K. Schw. K. und Hauptstadt Stockholm etc. von Joh. B. Homann in Nürnberg. Grundritning i folio efter Wikmans charta. Till denna hörer äfwen följande charta.

19) Prospekt des K. Haupt- und Residentstadt Stockholm m. m. in fol., gjord efter Grefwe Dahlbergs verk.

20) Prospekt af Stockholms stad i en liten form med deviser, hörande till Frödebetygelsen wid K. Fredriks hemkomst ifrån Hessen år 1731, utgifwen af Alb. Giese och graverad af G. Bjurman.

21) Charta öfwer Kungsholmen, in fol. min., hörer till D. Öbblings Kungsholms minne. Stockholm 1754, 4:o.

22) Prosp. af Stockholm ifrån Mälaren, graverad omkring år 1770, in 8:o.

23) Charta öfwer St. Jacobi och Johannis församlingar i Stockholm. Grundritning in 4:o obl. hörer till St. Jacobs minne af Fr. Wittingh. 1771, 4:o.

24) Här till kan också läggas en sedermåla funnen liten Lundeqwist, I.

perspectivcharta i Historische, Politische und Geogr. Beschreibung des Königreichs Schweden; Franck. und Leipzig, 1708, 8:o 2 Del. med öfverskrift: Stockholm.

3 Capitlet.

Om Stockholm i sin början och i sitt tilltagande.

1. §.

Att Stockholms stad i sin början varit ringa och obetydlig, kan slutas, ej mindre af hvad redan derom är förnådt, än afwen af dess inifrånka utrymme, som, i anseende till längden, sträckte sig mellan norra och södra strömmarne och, till bredden, inom Murarne, der nu östra och westra Långgatorna framlöpa, hwilken omkrets utgör den så kallade inre delen eller den först bebyggda och bebodda gamla staden.

Af denna tränga plats intog stottet, med dess befästning, Bykyrkan (nu Storkyrkan), samt murar och torn till stadens försvar, en betydlig del.

Peringsböck, i dess påbörjade Beskrifning om Stockholm, talar derom sålunda: Stockholms stads första foundation hafwer allena varit på sandåsen, det är imellan Östra och Westra Långgatorna intill Jerntorget, och på norra sidan till stottet och Stora Kyrkobrinken; men imellan Kyrkobrinken och Norrport hafwer länge en bypen plats varit och en hof träbodar, intill K. Carl Knutssöns tider; som af Historien bestimmes. Men allt det, som nedan om Östra och Westra Långgatorna finnes byggdt neder till stranden, det är allt tillkommet, sedan första staden intagen, bebyggd och med murar befäst war.

Sedan den delen begynte att byggas, som war utom murarne, kallades de husen östan eller westan om muren, som på östra och westra sidan woro tillkomna; hwilket af många sådana husbref och 2:ne Stockholms Storkyrkobref på en prebenda, dersammastådes funderad år 1428, nog samt inhämtas.

Med tiden utwidgades tillbyggnaden utom muren så mycket, att den indelades i 3:ne stora kvarter, hwilka, i anseende till det äldsta af staden, fingo namn af Östra, Södra och Westra. I Sturarnes tid hade de blifwit så tillbyggda, att hwardera, i det närmasse, egde en lika folkmångd med

det äldsta, som kallades Qvarteret det Inre, eller inom muren, och utgjorde då hela gamla stadens rymd *).

Allt på Agnesits-åsen, som, efter Peringsblods tanka, varit skogbewuren, förrän staden grundlades, allaredan i heddendomen varit ätstilliga gamla begravningsplatser med sina ättebackar samt monumenter med Runeritningar, förmenar han kunna besyftas af några än besinteliga Runstenars qvarleswor, hwilka blifwit laggda till grundwalen under gamla hus, såsom: i Råkbrinken i grundwalen under ett gammalt stenhus; i stenhusmuren wid Skornhamn, gent emot Södersport, hwilken sten fördom legat nederst wid grunden, men, då huset å nys uppmurades, blifwit uppslyttad; den tredje uti Gråmunkholms kyrka, der inre kyrkodbrennen, inän för wapenhuset, fördom varit på norra sidan.

Djiskan den äldre, som endast sett 2:ne af dessa runstenar, den ena inemot Söderswarn, när man kommer från Zerntorget, uti ett hushörn inmurad, förmåler, att densamma af Duræo i hans tid blifwit aftagen, och den andra i ett stenhushörn, der som Prestigatan och Råkbrinken mbas. Han tyckes och vara af den tanken, att dessa minnesmärken äro äldre än staden, och att de på holmen blifwit uppresta, inän den blifwit bebodd **).

3 Monumenta Sveo Gotica, hactenus exsculpta, 8:o, finnes i trä skuren, under N:o 42, stenen i klostret i Stockholm och, under N:o 43, den wid Södersport.

Stockholm har, såsom alla gamla städer, i början blifwit byggd utan någon utstakad ordentlig plan; äfvensom husen, efter hwarje tomtegares godtycke, råd och förnöghet, blifwit uppförda allmänt af trä, utan allt twång af någon författning; som inhemtas af långt sednare tiders påbud, angående trähusens nedriswande inne i staden och uppbyggande af stenhus i stället.

Detta synes och kunna bestyrkas af de stora och swåra wädelbar, som ofta öfvergått staden, hwarom häfderna förmåla, såsom: att år 1297, d. 17 April, största delen af staden, med rådhuset, afbrunnit; år 1330 Dominica Rogate, slott och stad; 1407, andra Söndagen efter Påsk, stad och rådhus, då 400 personer stola omkommit; 1419 in Crast. Corporis Christi, slott och stad, med stadens privilegier; 1445 den 5 April, tredjedelen af staden, från porten till Gråbrödragatan; 1458, hela staden, utom slottet och kyrkan,

*) Murberg, l. c. p. 54.

***) Djiskans anmärkn. öfwer Runstenarne. Stockholm 1723, 4:o p. 105.

kan; och 1495 i Octob. på Södermaln och östantill, jemväl ifrån Gråmunkegränd till Norrport *).

Utur en gammal Ehrniska eller Apographum Diarii Minoritarum Holmiensium, utgifwen af Ormbielm, inhämtas, att år 1495, i Stockholm, 18,000 menniskor omkommit i pesten, att en fjerdedel af staden afbrunnit, och att en stor wattungsflojd med storm inträffat, så att många skepp förgingos, som lågo inwid murarne **).

År 1501, tände de Danska, som woro på flottet, eld på staden, då 50 hus afbrunno. Om de flera eldswådor, som öfvergått staden 1552, 1555, 1625, lemnar Rhyselius i sin Cronologie närmare underrättelse.

Åf dessa olyckshändelser förmåddes dock stadens invånare, fastän nog sent, att företaga stenhusbyggnader. Ett eller annat hus i staden war wäl af sten, men lika små och obegwäma som å landet, tilldes Carl Knutsjon, i medlet af femtonde århundradet, war den första, som tänkte på mera beqwämlighet i byggnad. Man har ännu beskriwning på de stöna mak, eller rum, som han i Wiborg åt sig låt inrätta ***).

Om staden, i des första ålder, äro få underrättelser af häfberna att hemta. Archiverna, så wäl rikets som stadens, hafwa lidit af wädelbar, af wanwårdnad, af flyttningar, fiendliga plundringar och ändeligen af åtskilliga förföringingar, dels af utländska Konungar, dels af katholska presterskapet, andra tillgrepp att förtiga.

Den äldsta så kallade Tänkebok, staden eger, är af Olaus Petri egenhändig skrifwen, den tid han war stadens secreterare, för åren 1524 till och med 1529, innehållande allmänna och enskilda, staden angående, ärenden, som i synnerhet på rådhuset förekommit, och består af hwad man nu mera kallar protocoller och minnesböcker. Titeln, med rödt blåck, lyder sålunda: "Thet är then tenkbock som jack Olaus Petri scriffwit haffer, then tiidh jack war i Rådjustugun."

Stadens äldsta jordebok på hus och tomter, hwarför staden uppbar årlig huslön eller tomtbren, uprättad 1545,

*) Dr. Er. Benzeli egenh. annotat. till Sweciaemerket. C. R. Berås handskr. Samlingar. Rinkt. i d. p. 335. Diarium Vastense. p. 36. 60. Benzeli Monument. Eccles. p. 76. Gistonis Chronologia, Stockh. 1592, 4:o p. 90, 94, 96, 98, 100.

**) Times antecknad i Peningstids Samlingar.

***) Botins Sw. 8. Hist. p. 600.

sedan Joann Stadskrifware war död, och efter hwilken ingen synnerlig jordebok fanns, hwaraf man kunde taga någon riktig underrättelse — är ett wälbehållet älderdomsdocument i stadens förwar. Ifrån 1550 finnas åtskilliga tomte- och renteböcker i Kongl. Kammar-Archivet. På permen af berörde gamla jordebok finnes antecknad: "den 14 dagen Julii bekom staden denna her jordebok igen, af hustru Margaretha Matts Vehrsons, hwilken hafwer warit staden ifrån i mång år: then måtte hon nödig leverera igen i Stockholms Rådsluga Anno 1585."

Här wore wäl eljest mycket att anmärka, om de i Stockholm timade märkeliga händelser; men, som de höra till rikets allmänna historia, så kan deruti underrättelse härout sökas. Swad likwäl egentligen rörer Stockholms slott, kyrkor, malmar, försvarswerk samt hwarjehandas inrättningar, handel och rörelse m. m., så är, i denna beskrifning, upplysning derom, under serskilda titlar, meddelad. Om man i denna beskrifning skulle sakna en chronologisk förteckning på stadens serskilda, tid efter annan, erhållna privilegier, resolutioner, förklaringar och donationsbref m. m.; så anmärkes till förklaring deröfwer, att man, i det stället, för mera nyttigt och lämpeligt ansett att återöpa dem, der de upplysa och bestyrka de ämnen, som i denna afhandling sökomma.

2. §.

Swad byggnadsfättet i staden angår, så hafwa de eldswäder, hwilka staden öfswergått och här öfswanföre nämndes, icke bidragit till en mera ordentlig gaturefning och indelning, förån dermed börjades efter eldswädan inne i staden år 1625 i K. Gustaf Adolphs tid och sedermera i Drottin. Christinas tid, hwilken sednares åtgärd dock i synnerhet sträckte sig till förstäderna (malmarne).

Slottsbyggnaden har, sedan dess första anläggning, undergått många förändringar och blifwit ansefningen utwidgad, dess gamla torn och murar omsider afstöda, fästningsgrafwen igensydd m. m., som af slottets serskilda beskrifning kan inhemtas.

Storkyrkan (fordom Bykyrkan), som flera eldswäder öfswergått, har fått ett förändradt utseende och, i sednare tider, afwen blifwit till sin längd minskad, för att winna mera utrymme åt slottsbyggnaden, men i stället blifwit på bredden tillökad, såsom beskrifningen derom innehåller.

Rådhuset, som flera gånger afbrunnit, behöll sitt ställe wid Stortorget, der det förmodligen från sin första början blifwit anlagdt, dock utan att vinna något i byggnadsfästet. Nya rådhusets beskaffenhet finnes längre fram beskrifwen.

På Swartmangatan, nedanför S. Gertruds Gillestuga, intog Swartbrödra-Munkarnes klosterkyrka ett helt kvarter, och näst derintill hade dessa predikomunkar sina böningshus. Detta Swartmunkeloster, som troligen gifwit gatan dess ännu bibehållna namn, nedrefs i grund, såsom redan ofwansföre är nämnt, och materialerna fördes till slottet, att nyttjas wid byggnaden derstädes, enligt stadens protocoll 1547 (p. 27).

Utom rådhuset egde klostren och gillestugorna de största rum, som, till möten och allmänna samlingsställen, kunde nyttjas.

Således undertecknade K. Albrecht, i Minoriter-brödernas kloster år 1371, sin förskrifning och förlikning med rikets råd om några måls rättande, som af honom, emot lag, woro gjorda *). K. Carl Knutsson hade menigheten ofta tillfammans i St. Gertruds gillestuga, och i Wårfrus gillestuga förehöll han, 1464, Archebiskop Jöns dess trolska uppförande emot honom **). I Gråmunkeloster församlade sig Miksöfreståndaren Sten Sture jemte biskoparne och rikets råd samt utskrefwo en allmän hjälp öfwer hela riket, till underhåll för de rikets herrar, som skulle hwissta den utsatta rättgängen och dagtingan i Calmar 1473. ***). Flera ställen att förbigå.

I stadens äldsta tänkebok förekomma åtskilliga gamla hus, som K. Gustaf I sedermera, enligt Westerås Decess, 1527, disponerade. Således fick Henrik von der Borgen, genom Konungens öfwna bref den 15 Nov. 1527, ett stenhus, liggande i Stockholm tvärt emot St. Johannes kyrka, imellan Lambrecht Helines och Hans Bökmans hus, hwilket tillhört St. Britas kloster ****).

Detta torde troligen wara det papistiska hus, som tillhört en Skotsk Adelsman Baron And. Keith, hwars wäpen, jemte hans frus, det Gripiska, finnes ännu i dag utbugget i en sten på huset åt Hsterlånggatan, gent emot St. Johannes gränd, hwilket hus K. Sigismund år 1594 köpte

*) Rimkr. 2 Del. p. 34.

**) Ibid. p. 230.

***) Ibid. p. 281.

****) Stadens äldsta tänkebok, p. 312, 313.

af Baron Keith för 7000 Rd. och skänkte till Jesuiterna, att der orubbade hålla sin Gudstjänst och mesor, hwar med de fortforo intill Carl IX:s tid, då han förwiste dem ur riket.

Heliga Grafs Gilles hus och tomter på Kinbåstegatan (nu Kinslugatan) skiftades imellan Konungen och Rådet, till stadens behof *).

På rådhuset upplästes K. Gustafs dyppna bref år 1528, att han sålt och upplåtit Borgaren Ednnes Eskisson en tomt på Råpmangatan, hwilken, med en liten träbod, lydt till Heliga Grafs Gille och tillfallit Konungen efter Westerås Neceß. **).

Flera gamla hus att förbigå, hwilka här nedansföre komma att omtalas.

3. §.

Att gator och gränder, åtminstone till södra delen, af ålder haft sina wiså namn, synas gamla handlingar, donations- och köpebref tillräckligen intyga; dock förefommer ofta, att ett hus' eller tomts läge beskrifwes såsom liggande en eller flera gränder ifrån en gifwen gata; hwaraf skulle kunna slutas, att gatan då antingen icke haft något eget namn eller ock blifwit kallad efter någon der boende husegare för någon tid, men, med tiden och timade förändringar, fått annat namn. Då Yrebendaten Germund Larsson 1475 sålde sitt stenhus, beskrifwes det liggande sunnan ifrån Gråbrödragatan i 4:de gränden. Hwålsda gränden, den 4:de från Norrport, nämnes 1440, m. fl.

Om de äldsta namnen, så widt möjligt varit, blifwit bibehållna, hade sådan återhållsamhet från nyheter kunnat tjena till mycken reda, eller åtminstone upplysning, att med wisshet weta, hwarest de i gamla handlingar namngifna ställen borde uppsökas. De namn, som gator och gränder nu ega, och hwilka blifwit utmärkta på de, år 1763, i gatuhörnen å husen uppslagna bleckplåtar, äro, så wäl som kvarterens namn, i sednare tider tillkomna och mestadels uppdyktade, utan bibehållande af många gamla namn.

Ibland de gator, gränder och andra ställen, som nu äro dels annorlunda benämnda, dels till sitt läge okända och owiså, will man här blott uppräknå några. I ett donationsbref, år 1440, gifwes till Fredagsalmosorna ett hus

*) Lånkebof p. 360.

***) Ibid. p. 388.

vestan mur, beläget i 5:te gränden, summan för Gråbräddragatan, uti Hans von Ständels gränd och ofwansför Clarus Guldsmeds arf. I stadens bref, utgifwet från Stockholms Rådhus 1514, för St. Nicolai kyrka (Storkyrkan) på ett halft stenhus, beskrives belägenheten vestan mur inellan Swen Moisi gränd och Mattis Wärstensons, wid långa allmänna gatan, hwilken stenhusdel framlidna hustru Carin, Eysloman's, gifwit hade. K. Gustaf I upplåt, år 1533, Wulf Taskemakare, Borgare i Stockholm, ett trähus, liggande bakom Herr Peder Hårds hus på stora torget och intill Beltaregången, och har samma hus tillförene legat i St. Christophers Prebenda samt, efter Westerås Necess, Konungen tillfallit.

Widare förekommer Lumparegränden, hstan till, der Heliga Lekama Gille egde två hus, Kopparporten och Tassehuset kallade, hwaraf det förstnämnda inrymdes till casern åt Skottarne. En gränd kallades Källarehallen, der samma gille egde flera hus. Ett stenhus egde ock gillet i H. Lekama gränd i Helwetit; förmodligen bland dess äldre tillhörigheter, emedan gränden hade deraf sitt namn.

År 1516 ombyggdes ett hus i Helwetit.

År 1509 köpte gillet af Simon Tiärpe en gårdstomt, belägen nordan om Bykyrkan i Helwetit, näst nordan H. Lekama Prebendehus, för 50 mark *).

Derstädes war ock en tomt inföpt, gent emot Bbdelsstugan, som 1519 bebyggdes med 2ne träbyggningar, den ena en Ålandsstuga, köpt för 14 öre, och den andra tillredes på stället. 2000 tegel köptes till murningar ifrån tegelhuset på Lidwen (sedermera Kungsholmen) för 7 mark, och Ålands mursten för lika summa. Den del af staden, som haft detta namn, förmenas böra sökas omkring Helwetigränd. Upprinnelsen till namnet torde vara af Helwich **). Lika owist torde läget vara af Wambassjerdingen wid Slotts Källgården, hwarest på öfwersta tomten uppfördes ett nytt hus, 1517. I 1550 års rentebok öfwer stadens tomtören (i Kongl. Kammar-Archivet) förekommer Mäster Michels Gränd, Tynnebindaregatan, Fru Gunnils Gränd, der ett torn war beläget, och ett hus, hwari, såsom orden lyda, wår nådiga herres Bykastlytta bor. I 1553 års råkenstaxer uppnämnas: Wargogränden, Skutans-Sofans-, Severin Jutes-, Lasse Skomakares-, Lars Privalls- och Sodermarsk-gränden, med flera.

*) Murberg, om H. Lekama Gille, i Witt. Akad. H. 2 Del. p. 302.

***) Ibid. p. 273.

Ibland de ställen åter, som till namnen sig intill våra tider bibehållit, äro: Sjalagårds-, nu Skärgårdsgatan, der gamla Sjalagården blifwit till stadens skola inrättad; Skomakaregatan, der H. Lekama Gille's gård, år 1436, bestod af 2:ne hus. Genom flera efter hand tillkomna hus, war denna gård 1516 så utwidgad, att der bodde 12 serffilda hushåll. Wid reformationen egde gillet wid denna gata 10 hus, som rentade årligen 50 mark. Efter gillet's undergång, sålde K. Gustaf I, år 1528, ett af dessa hus, på södra sidan om porten, till Lasse Påwelsson för 240 mark, och kortt derefter woro alla sålda *). Kinnhåstegatan (nu Kinnstugatan), der Måster Olof Eriksson 1511 hade sitt prebendehus, förmenas hafwa fått sitt namn af Kungs-Håstegatan eller Singstegatan, efter Konungen der haft sitt stall. Flera gator warda i det följande nämnda.

4. §.

Man kan icke noga bestämma tiden, då husbyggnaden utom murarne först tagit sin begynnelse. Af hwad redan förinåldt är, tyäes sådant hafwa stett något förut, eller omkring medlet af femtonde århundradet. Huru Franciscanerna (Gråmunkarne), som, jemte Gråmunkeholm (nu Riddarholmen), år 1286, tillika förlånades med andra stranden allt intill stadsmuren, genom pålning och utfyllning gjort sig den trakten utom muren till nytta, warder i beskrifningen om Riddarholmen anfördt.

Då Saltstön i öster, och Mälaren i wester, i äldre tider, gått intill stadsmurarne **); då Öster- och Westerlånggatorna inwid samma murar, efter deras nedrifning, och vidare, nedanför Westerlånggatan, Stora och Lilla Nygatorna, småningom och efter hand, blifwit anlaggda, samt byggnader, på 1400:talet, begynt synas wid Kornstorget och Naggehamn (Kornhamn); då platsen ofwanför Skeppsbron, ifrån Österlånggatan, äro inkräkningar af hafwet ***); och då husen, på dessa ställen, måst byggas på nedkranade pålar; så synes tiden, till begynnelsen med byggnaden utom murarne, icke gerna kunna utfattas längre tillbaka, än hwad här ofwan derom är sagdt.

*) Murberg, om H. Lekama Gille, 2 Del. p. 270.

***) Se Weringsteds anteckning här nedanför, i 3 Cap. 1. §.

****) Att en Borgare wid Kungsgatan (nu Stora Nygatan) funnit, 5 alnar under jord, då han skulle låta gräwa kallare och bygga sig hus, en båt med mast och åror, omtalar Sigism. Bogel i sin beskrifning om Stockholm, tr. 1650.

v. Dahling Sw. Histor. 2 Del. p. 232, 233.

Rådman Erik Lannas enka upplåt, år 1432, till Upsala Domkyrka sitt stenhus med trädgård, liggande westan mur, inellan Nisse Pråts hus och gatan, som kallades Skomakareporten, och derifrån i Staffan Styckgjutarens gränd, af tillfammanas 30 alnars längd.

Ett hus, westan mur, nämnes 1440, i ett här ofwänföre Åberopadt donationsbref. Borgmästaren i Stockholm, sedan Borgare i Lübeck, Henning Vernove, egde, 1473, ett stenhus östän mur, med grundmur, källare och trenne nedanföre liggande tointer, som såldes för 700 mark Stockholms penningar, utom andra åtföljande onera.

År 1475 såldes en träbyggning nedanföre stadens mur. År 1507 köpte Lekama Gillet ett Stegerhus och 2:ne ställ, utom westra muren. I ofwännämnda tomtörebrof, för år 1550, anmärkes, att tomtören af westra kvarteret erslades till staden för samma år. Der upptages äfwen afgift af hus och tointer wid Söderport, wid stansen i Kornhamn, af slagtarebodarne westantill utansföre stansen och bryggehus westantill; äfwen som i stadens äldsta jordebok antecknas tomtören, hus- och bodelön för 1551, af westra kvarteret, inom och utom stadsmuren m. m., såsom för det föregående året anmärkt är.

Då staden sålunda utwidgades, blef den gamla stadsmuren dels borttagen och dels öfwerbyggd, af hwilken sednare orsak de hwall, hwilka ännu sinnas öfwer flera gränder, wid Östra och Westra Långgatorna, troligen äro lemnningar af muren, hwilken, omfring hellswa staden, utgjort en ofem, aflång rundel inellan twänne torn; och man ser ännu, hurusom nyfnämnda twänne gator kröpa sig, allt efter som muren och stränderna fordom gått. I äldre tider, och inän stadens utwidgande företogs, torde dessa hwall, i egenkap af portar och utgångar, varit nödwändiga till communication, ej mindre med Gråmunke kloster å nu warande Riddarholmen, än med de den tiden, intill stränderna wid murarne, anfråde handelsfartyg. Tillgången till watten, såsom högst nödwändig och oundgänglig, fordrade äfwen flera så kallade wattuportar, hwilka i handlingarne ofta förefomma. I ett köpbref, af år 1422, omtalas ett stenhus, bredewid Wattuporten beläget, och som såldes till H. Lekama Gillet, af Aldermannen och Bisittaren in Sacristia Ecclesie S. Nicolai i Stockholm.

År 1528 såldes ett hus wid Skomakaregatan på södra sidan om Porten, som ofwan nämndt är. I Dlof Petri Tänkebof, p. 283, omtalas hans hus wid St. Nicolai Port,

på norra sidan hörnhuset i Helvitz-Gatuna, som han, med Konungens tillstånd, fick tillbyta sig 1527 af Sjalagårdens föreståndare, för sitt förra wid Westerlånggatan, öfversit i Matts Mortinssons gränd *).

Porta Plateæ Mercatorum (Köpmangatans Port) nämnes i ett köpebref 1340 **). Säte för, än år 1685, nedrefs den gamla och inre Stadsporten wid Köpmansgatan, som då allmänt kallades Köpmanshwalfwet. Der samma hwalf då war, med twänne näst derintill stående hus, är nu ett litet torg ***).

5. §.

Om de flera Stockholms torn, hwaraf endast namnen nu äro öfriga, borde wäl här något nämnas, om man icke ännat stadens försvarswerk, inloppen till staden och de flera belägringar, Stockholm näst utbårda, till ämne för ett särskildt capitel. Dermed eger jemwäl beskrifningen om stadens äldsta portar en nära gemenskap.

Att en brygga, från äldre tider, varit wid slottet anlaggd för skeppsfarten skull, synes kunna inhämtas af ett vittnesbörd, som Johannes, Rector Eccles. Solnö, Ragvastus, och Olaus Presbyter Stockholmiensis, samt Johannes Monet, Diacon. Upsal. lemnat, att nämligen: hafwa varit närvarande och sett, att vice Högwidsmannen i Stockholm, Dlof, hade på Stockholms slotts-brygga, och, såsom han försregaf, på Hertig Waldemars befallning, wåldsammeligen arreterat (hindrat) M. Nicolaum Sigvasii Can. Upsal. på dess resa till Rom, den han då gjorde, tillika med Electo Ups. Olavo. dat. Stockh. 1315. XV. Cal. Mart. ****).

4 Capitlet.

Om stadens bebyggande i sednare tider.

1. §.

Stockholms stad, som af de gamla blifwit kallad Rikets Hjerta, hade stått 270 år, då Gustaf Vasa sönderbröt det swåra of, utländska Konungar påbördat Swenska folket un-

*) Murberg, l. c. p. 273, i Noten.

**) Berchs Anteckn.

***) Öfwer-Ståthåll. Br. till Kongl. Maj:t, i kongl. Riks-Arch.

****) Antiq. Archiv. Handl.

der hela Unionstiden, och intågade, efter en långvarig belägring, segerfrönt i hufvudstaden den 23 Juni 1523 *).

Swad han således med mod och wapen intagit, fordrade hans första omsorg och kloshet, att, genom widtagande förswarsanstalter, bewara.

3 sådant ändamål, lät han ytterligare befästa både stoft och stad, samt nedriswa och afröbjä de byggnader på markarne, som, wid ett fiendeligt anfall, kunde wara staden till mehn och hinder i des förswar, men deremot en belägrande fiende till wårn och nytta. Ifrån Gustaf Basa börjar Swenska historien ett nytt tidswarf. Hans delade omsorger, till de wigtigaste wårf och ärenden, gjorde hans personliga närwaro inom riket, nästan på alla ställen, nödwändig; men ingenting hindrade honom, att tillika tänka på hufvudstadens återupphjelpande utur ett till ödesmål nästan lutande tillstånd, och att bereda des framtida tillwert och upprätthållande **).

Wid första anträdet till rikets styrelse hade han fast beslutat att affkudda sig Roms widsträckt enwålde. Biskopar, prester och munkar hade tillwållat sig en magt, som icke kunde förenas, hwarken med det allmänna bästa, eller regentens säkerhet. Rikets och Konungarnes öden hade, i framfarna tider, ofta berott af myndiga prelaters godtycke, hwilka woro selsfrådande både i staten och kyrkan. Då han således, för sanningens skull, med nit och allwar, med öfvertygelse och warsamhet, befrämjade reformationen, wille han tillika grundlägga ett lagligt och odeladt konungawålde, befria folket från förtryck och heliga bedrägerier, stadga frihet och lugn samt återtaga de ros, som, med minskning i statens tillståndiga rätt, woro afhända ett i fattigdom och willfarelser nedsänkt och plundradt folk.

De egendomar, som, enligt Westeras Necess 1527 och Srebro Nicksdagsbeslut 1531, reducerades från kloster, gillen och prebenden, med flera katolska stiftelser, blefwo nyttigare och till allmänt gagn af honom använda. 3 Stockholm blef Gråmunkarnes kloster ett hospital; i Sjalagården blef ett boktryckeri inrättadt; nio serfkilda hus och trädgårdar, efter upphäfnä kloster och indragna prebenden, lades under skolan och användes till lärares underhåll; men ordningen

*) Det war således midsonmarsaftonen, hwilken sedan årligen af Stockholmsboarne blifwit frad, i synnerhet å Kongl. Djurgården.
Författarens Anmärkn.

***) Om Stockholm kunde då sägas med Cicero: oppida posse mori (städer kunna öf dö).

fordrar, att här öfverlemnna dessa ämnen till deras ferskilda ställen, och att återtaga den allmänna beskrifningen om Stockholms stads bebyggande ifrån K. Gustafs anträdde regering intill våra tider.

2. §.

Till stadens och borgerskapets förmon inom broarne, förordnades år 1544, att å Norrmalm skulle allenast fiskare och andra handwerkare, staden till nytta, blifwa boende, men allt köpslagande der wara förbjudet. Till stadens anseende och bättre bebyggande, stadgade K. Gustaf I, 1552, att alla då, förmodligen efter samma års brannskada, qvarstående trähus skulle nedrifwas, och stenhus i deras ställe uppfättas.

I afseende på stadens byggnad, förordnade än widare K. Gustaf (Gripsholm, den 6 Maj 1557), att magistraten skulle förbättra stadens renta, med hus och byggnader, och ej tillåta bryggarehus inne i staden, hwilka alla borde sättas på wattenet, som orden lyda, och byggas långt ifrån hwarandra; hwarjemte befalldes, att låta tillreda hus wid Danwiken för de fattiga, och att utse begravningsplatser på Norr- och Södermalm, hwilka borde fringslångas. K. Erik XIV förordnade, att brygghus skulle uppbyggas, dock ej i egna hus, på det ingen derigenom måtte undandraga sig accisen (Privil. 1563).

Öfwannämnda påbud, om trähusens nedrifwande i staden, förnyades af K. Johan, den 1 Jan. 1581. Han hade också förut, 1572, befallt, att husen wid de stora gatorna skulle iståndfättas och hwitmuras. Att stenhusbyggnaden långsamt verkställdes, intyga de, på så olika tider, derom utfärdade författningar. I Juli månad 1576, anbefallde K. Johan bortrifwandet af de olagliga träbyggningar i Stockholm, som woro byggda både öfstan och westan till, inom och utom stadsmuren.

Då K. Johan förnam, att staden icke hade så mycken tillförsel af kalk, som behöfdes, dels till stenhusbyggnaden, dels till stadens befästning; förlånades staden, på behaglig tid, en kalkugn på Bermsön, som några år legat öde, att den låta upprätta, och bruka det kalkberg, som der näst under beläget war (Dyp. Br. den 23 Aug. 1574). De hus, som prestes och bönder i staden köpte och icke widmagthillslo eller uppbyggde inom wif tid, skulle wara förwerkade under kronan (Kongl. Br. den 16 Nov. 1577).

De borgare, som i staden hade egna hus och dem wille bebygga, skulle njuta tullfrihet på det gods, de införde (Dyp.

Dr. den 12 Mai 1585). Ständels- och försverks-hus skulle beklådas med sten, att träet ej måtte spnas (S. Dr. den 19 Octob. 1587). Till befrämjande af stenhusbyggnader, stadsfästade K. Sigismund ej allenast stadens egande rätt till Horns Tegelbruk, utan tillåt äfven staden att anlägga sådana bruk på några platser, som kronan kunde umbära (Privileg. den 15 Juli 1594).

Riks-Rådet och Ståthållaren Claes Horn afgaf, den 2 September 1625, berättelse till Riks-Cancelleren Axel Drenstjerna, om den eldswåda, som då öfvergiick en del af Stockholms stad, hwari han beklagar sig deröfver, att de leda Tåfvertaken gjorde den största skada, och säger sig aldrig skola råda att bygga något försverks-hus, som han ansåg wid eldswådor vara farligare och skadligare än trähus, eftersom mycket folk blef skadadt af de från försverks-husen nedfallna stenar.

I K. Gustaf Adolphs bryna bref, dat. på Skeppsflottan wid Elfsnabben d. 8 Juni 1630, förmåles: att, som K. förnummit, det de förnämsta och lägligaste platserna, serdeles östantill, som bordt vara bäst bebyggda, hafwa dels försverks-hus och bodar, somliga små och smöpliga stenhus, samt en del alldeles stå öde; så befalldes, att, om de icke blefwe bebyggda till stadens prydnad och ära, till wif föresagd dag, då skulle Borgmästare och Råd låta wärdera dem, om de sielfegande äro, och de, som wille bygga, deröfve gifwa lösen, hwilket Ståthållaren hade att verkställa. För de tomter, som hörde staden till, skulle gifwas andra lediga platser, om sådana funnes.

I bref till Magistraten den 20 Mars 1638, påminnes om de förra mandater, angående stadens byggnader; och, allensund långsamt tillgiick med verkställigheten deraf, fördensfull befalldes allwarligen, att verkställigheten måtte påskyndas, både i staden och på malmarne, efter den afritning, som salig Konungen derpå hade låtit göra; och skulle de, som hade öde-instängda, eller afbrända tomter, inom wif förelaggd tid, antingen bygga eller taga lösen: brukandes allwar i saken, efter sist undsångna Privilegiens 19 §. (1636).

I följe häraf begyntes, i April månad 1642, med allwar, nederst wid det då tillkommande nya Riddarhuset, att gifwas flera gatan upp åt Kyrbobrinken, hwaraf många hus ledo skada och måste förändras. Samma år, i September månad, utpreswos äfven trenne stora gator på Söder-malm ^o.

^o) Adlersparres Histor. Saml. 1 Del. p. 283, 289.

Enligt Macatet i Drott. Christinas tid, den 28 April 1649, skulle staden regleras; och till den ändan borde, för de korswerks- och fasta hus, som i sådan affigt komme att nedriswas, betalning gifwas efter den wårdering och på det sätt, som i Szwes-Ståthållaren Flemings tid skedde *).

Om några tomter, östan eller westan till, wore så små, att de, till egarens nytta och stadens prydnad, ej kunde byggas, skulle de säljas och förläggas till en större tomt, och ingen skulle hafwa magt att sådant wågra.

Det lærer dock icke hafwa varit meningen, att en så allwarfsam gård- och gaturefning skulle sträcka sig till hela staden inom gamla murarne, såsom nästan omöjelig att verkställas, utan att helt och hållet förändra hela anläggningen af det så kallade Inre Qvarteret.

Konung Carl XI lät, den 31 Jan. 1663, bref afgå till Szwes-Ståthållaren om en ny och wis ritning öfwer stadens storlek och bebyggande, hwilken ritning, ju förr des heldre, skulle i werket sättas, och projectet sedan Konungens mening underställas. Wid samma tillfälle kunde bäst utrönas, hwilka gator, platser, last- och losningsställen än vidare borde upphöjas, och hwarest orenligheten kunde bortföras, samt hamnarne derifrån befrias.

Det war sedan Konung Gustaf III förbehållet, att, under sin regeringstid, efter en ytterligare oblad smak, göra sin hufvudstad mera lysande, hwarom längre fram skall handlas.

3. §.

Stadens grund, jemte dess område och tillhörigheter, äro, enligt privilegierna, kongliga förlåningar till stadens förmon och infomst. För tomter, som, till bebyggande, af staden upplåtos eller af ålder upplåtna blifwit, betalas en wis afgift, under namn af Tomtdören, så framt samma tomt eller lägenhet ej blifwit frifört med en wis erlaggd summa, i ett för allt efter dess innehåll och wårde.

Att tomter blifwit fria för tomtören, utan erlaggd frifskilling, har skett på Magistratens tillstyrkande, såsom en uppmuntran till stenhusbyggnadens befrämjande, efter timade eldswådor.

Kongl. Mått förordnade, den 3 Aug. 1686, att de, som, genom samma års wådelb, hade lidit skada och wille sina, på stadens grund, liggande afbrända tomter med stenhus bygga, komme, å sådana tomter, att åtnjuta den förmon,

* På Norrmalm, år 1634 till 1640.

att desamma skulle dem, till egen grund, upplåtas, hvarigenom de blefve befriade från stadens tomtbrens årliga erläggande, hvaraf följaktligen härflöte den nytta, att många wackra stenhus blefve uppbyggda; hwarefter Kongl. Maj:t, på Magistratens ytterligare ingifna Memorial, behagade, genom Resolution den 5 Jan. 1697, förklara, att en slikt frihet afwen borde sträcka sig till alla andra, som derefter kunde komma att lida af wädeld och wille bebygga afbrända tomter på stadens grund; hwilket förordnande i så måtto blef förnyadt i Kongl. Maj:ts Byggnadsordning, af den 13 Juli 1736, att, i fall åbyggnaden, genom wädeld, skulle afbrinna på ofria tomter, och egaren, inom 3 år derefter, uppsätta en sådan stenhusbyggnad i stället, som swarade emot tomtens värde och belågenhet, borde han få tomten fri, dock willkorligen, enligt Kongl. Förordnandet den 30 Maj 1749.

Stenhusbyggnaden i Stockholm har, ifrån längre tider tillbaka, på flera hånda sätt blifwit uppmuntrad och understödd med åtskilliga inrättade och dertill anslagna tegelbruk, såsom Horns- och Grinds Tegelbruk å Södermalm, samt ett beläget emot Rörstrand och ett annat gent öfwer Långs holmen, hwilka dock omfider, förmodligen i anseende till behofwet af wed och prisets uppdyrkande å denna wara, blefwo nedlaggda.

4. §.

Genom uppståndningar, hamnars och fränders utfyllningar, samt byggnaders anläggande på pålar, utwidgades under tiden den gamla staden, såsom ofwan berbrdt är. Således har en del af Munkbro- och Kornhamns-Torgen, med Kungsgatan (Stora Nygatan) samt hwad nedanfbre ligger, intill Mälarens nu warande strand, tillkommit. Westra delen i synnerhet, med dess råta gator och ordentliga qvarter, utmärka, på nyare chartor, en ny och sednare tiders anläggning. Att döma af 1547 års plancharta, war wäl staden westan mur mycket bebyggd, men så utan ordning och skick, att den fordrat en bättre tomt- och gatindelning, inän stora Nygatan kunde erhålla sitt nu warande råta läge ifrån Kornhamns- till Riddarhus-torget, och trakten der nedanfbre hann behörigen indelas och i ordning ställas, hwilket förmodligen skett efter 1625 års wädeld och blifwit fullföljdt efter Drottning Christinas förenämnda, derom gjorda, ytterligare författning.

Omkring de, å westra sidan af staden uppfyllda, fränder,

der, har, i sednare tider, en strand och hamnbro blifwit anlaggd, ifrån Munkbro till Kornhamnstorget, så wäl för ankommande jagter och andra farkoster, från de kring Målarren belägna städer, som för stutor och båtär med landmanna waror.

Widkommande östra delen af staden, så wisar 1547 års charta, att den wäl haft mycken åbyggnad, men warit in- delad i små och sneda quarter, åtföljande den gamla muren. Mårmast stottet, ifrån Konungens Skeppsgård, war den i synnerhet länge utan all ordning, hwilket ock af K. Gustaf Adolphs ofwanberörda författning, af år 1630, nogsaunt bestrykes, samt huru han ansett denna östra del af staden böra wara bäst bebyggd, förmodligen så wäl i anseende till handeln och rörelsen derstädes, som låget wid sjön, der alla utländska skepp skulle hamna, och hwaraf man, wid inloppet, hade första utgiften.

5. §.

Om bryggan wid stottet är redan något nämndt, der afgående skepp legat 1315. Skeppsbron har, sedan den tiden, flera gånger blifwit ombyggd och utflyttad, åfwen i det ändamål, att göra stranden mera rät.

Efter 1547 års charta, war allmänna wägen på gamla wäghustomten uppförd, i södra ändan af Skeppsbron, der nu Bankohuset är. Denna del af bron har fordom blifwit kallad Jernbron, af samma skäl som Jerntorget, nämligen att derstädes, i äldre tider, warit både lastnings- och upplagsplats för det osällda jernet.

Stockholms stads norra förstad, med egen stadsrätt, fick 1624, i de då föreslagna privilegier, än vidare rättighet att, för sin handel skull, nyttja Stockholms stads bryggga, tilldes förstadens invånare blefwo så mågtiga, att de kunde anlägga sin egen lastbro wid lilla Stockholmen (Se Norrmalm).

Ibland stadens byggnader, som år 1695 ansågos högst nödwändig, och hwarit Kongl. Maj:it, på Sver. Ståthållarens anmälan, lemnade sitt bifall, war Skepps- och Jernbron, i synnerhet framme wid Kongl. stottet och den trakten bortåt, der nästan ingen kunde komma fram torrskodd, såsom orden lyda. Kostnaden dertill uppfördes till 2000 daler S:mt.

Bron, der de första handelsfartyg kunna lägga till, åtföljer stranden och är, från södra strömmens utlopp intill Lundeqwist, I.

flottet, med ett brott wid mellantrappan, nära 1000 alnar lång. Trene bryggor eller landningsställen, med fina trappor för båtar, äro utifrån stora bron anlaggda, under namn af Kentmästaretrappan, Mellantrappan och Borgmästare- eller Stora Roddaretrappan. Vid bryggan invid flottet, midt för Logården, ega endast kronans fartyg att anlägga och hanna. År 1733 byggdes Skeppsbron af sten, och ritningen med förslaget till Skeppsbrotrakten och strandlinien fastställdes af K. Fredrik I år 1734. Vid södra delen af bron hanna de större handelsfkeppen, samt norrut Finska och Norr- ländska flottan, med victualiewaror, laggfärl, wed m. m.

Det stora Packhuset, uppbyggt och inrättadt för utrikes warors besigtigande och tull-clearering, är beläget midt för Skeppsbron, der de största fkeppen anlägga. Det gamla nedrefs år 1785, och öfwer porten på det nya läses:

GUSTAF III: S SEXTONDE REGERINGSÅR.

MDCCLXXXVIII.

Detta årtal är utsatt, efter som Konungen då sjelf behagade räkna sin verkliga regeringstid ifrån revolutionen 1772. Detta hus, tillika inreddt till boställe för Öfwer-Directeuren wid stora Södrullen, är wäl stort och anseeligt, men skall dock, såsom packhus, för dess egentliga ändamål ej wara nog rumligt och bekwämt.

På Öfwer-Ståthållarens föreslåning, att stadens cassa war beswärad med betydliga lån, och att staden hade andra stora byggnader att beswära, faststälde Kongl. Maj:it den 18 Febr. 1788, att, af hela kostnaden till detta stora Södrull- och Packhus, 52,925 Rd. 2 St., skulle kronan bestå $\frac{1}{3}$ delar och staden den öfriga $\frac{2}{3}$ delen.

Stadens Victualiewäg är wid norra ändan af bron belägen. Denna inrättning, till säljares och köpares säkerhet, samt till förökande af stadens inkomster, tog, ifrån äldre tider, med handel och öfrelse, sin början.

Med handelns tilltagande, öfades behöfwet af wäginrättningar, hwarföre och flere sådana, tid efter annan, blifwit byggda, som här ej torde fordra någon omständigare beskrifning.

Man will dock anmärka, att Östra Wägen, hwilken förnämligast af ålder, efter sammindelningen, för de norrländska slädernas fartyg varit utsedd och förordnad, blef år 1735 tillskad genom ett nytt wäghus med dess balancer, wigtar och tillbehör, samt med mera betjening försedd. En serfild balancel blef öfwen inrättad, att, när så omtränger, utanför wäghuset brukas, till de handlandes stora bekwämlichkeit.

Om tvänne victualiewägaras anläggande, förordnades år 1760 (Modes publ. Handling. p. 5307).

Ståden Slagtarehuset uppbyggdes å nyo, lika med det norra, och öppnades i slutet af Octob. 1787.

År 1754 den 13 Aug. biföll Kongl. Maj:it en föreslagna afgift af ankommande skepp, för nyttjandet af de Kofhus och eldstäder, som redan woro och vidare skulle inrättas wid skeppsbron, till köf och matredning för skeppsfolket. I stadens äldre räkenskaper för 1552 och 1553, upptagas redan kofhuspenningar ibland stadens inkomster, så att denna inrättning förmodligen då varit börjad, tillåfventyras i en serskild gränd wid skeppsbron, som 1557 hade namn af Kofhusgränden.

Om skeppsbron och dess redd kunna tilläggas några der timade handlingar, som lämpligast synas böra här få sitt rum.

Ett nytt Engelskt skepp sprang här i luften wid K. Fredriks frönning den 2 Maj 1720, under hbgidigheternas firande, genom ett ovarsamt umgående med frutet under slutningen.

År 1739 i Juni månad anfrade här på redde 5 Fransska örlogsskepp under Duc d'Antins befäl, som efter en månad åter affeglade. Denna flottas ankomst war helt oförmodad. Amiralsskeppet hette Grand Bourbon. Den 14 Juli war K. Fredrik der om bord. Följande strof skrefs om denna händelse:

Vidimus Holmiacas mediasque natate per undas
Gallorum classem, nobile Martis opus;
Holmia, vide tibi, quando haec spectacula cernis,
Ne tibi sit praesto Troius alter equus!

det år:

Gallernas flotta vi sågo, ett verk af fräckliga Arås,
Kyswa den Baltiska väg, framåt till Stockholms hamn:
akta dig, Stockholm, dock, när dessa under du stådar,
att icke Trojas häst nalkas ett Troja igen!

5 Capitlet.

Om Torgen och de derwid belägna hus, samt allmänna Brunnarne inne i staden.

1. §.

Stortorget är det äldsta torg i Stockholm, beläget på höjden af den gamla sandåsen, mellan Nicolai och Tyfka

fyrfkan. Det består af en snesidig fyrkant, innehållande omkring 100 alnar i längden och 50 à 60 i bredden. Då Boursebyggnaden i gamla rådhusqvarteret anlades, blef och torget mera ordentligt och stådadt. Den der upprestia fåk- och skampålen flyttades, år 1776, till Packartorget och sedermera, för några år sedan, till en mer aflägsen del af staden, eller Tråsttorget.

Från Stortorget löpa 8 ferskilda gator och gränder, såsom chartorna utwisa.

Till minne af blodbadet, som Christiern här anställde 1520, hafwa 4 stenar blifwit nedlaggda, ferskildt tecknade med 1—5—2—0, att utmärka årtalet och stället, der egentliga afrättsplassen då varit. Detta blodiga minnesmärke har, wid torgbrunnens flyttning till denna plats, af glömska eller mindre uppmärksamhet, förkommit, hwilket af nitälskare för antiquitetens fredande icke utan anledning blifwit beifradt. Tyrannens wåldsamhet och grymheter blifwa dock alltid lika oförgåtliga. På detta torg lät K. Magnus Ladulås, i Mars månad 1280, halsbugga trenne af sin egen släkt (Folkunga-Litten), Jöns Carlsson, Börje och Jöns Philips söner, Folkungar, i anseende till det af dem stiftade uppror; och tros denna afrättning wara den första, som skett i Stockholm. Miks-Nådet Erik Duke har, 1437, och Hogenschild Bielke, d. 3 Juni 1605, härstädes undergått ett lika olyckligt öde. Flera dylika executioner på detta torg att här förbigå.

Gamla Rådhuset, som, från stadens äldsta tider, varit wid detta torg beläget, hade undergått flera wädelbar, men aldrig blifwit utwidgad eller i det stånd satt, som behofwet och stadens anseende fordrade. Det hade en liten utbyggnad åt torget, som kallades Burspråket, hvarifrån menigheten tilltalades, som, för felande utrymme inom Rådhuset, samlades på Romerskt wis å torget. Detta Burspråk nämnes ofta i häfverna.

På Herredagen i Stockholm, år 1499, då Christiern, son af Hans, utsågs till Thronföljare efter fadern, och walförättningen underskrefs af Borgmästare och Råd, hölls burspråk med menige man Helga Lekama Afson *).

Det war från detta Burspråk, som Christiern sedan, år 1520, såg de grymma mord utöfwad, som ättfölja hans minne, att wäcka fasa och förfräckelse för ett wanhedradt majestät.

Rådhuset war redan 1695 alldeles bosälligt och behöfl

*) Stora Rimkrönik. 2 Del. p. 367, 371.

sitt förfallna, uråldriga utseende allt intill 1767, då det förjades rivas, och grunden läggas till Boursebyggnaden. Magistraten och stadens collegier woro dock långt förut aflyttade till det inföyta, gresliga Bondiska palatset wid Riddarhusstorget och hade der redan haft sitt första sammanträde den 7 Febr. 1732.

Om nya Rådhuset förvarar minnet af högtidliga för-
mångabesök; så har och Olaus Petri, i stadens Lånkebot,
förwigat äminnelser af lika högtidliga händelser i stadens
gamla Rådhus, der Konung Gustaf I sig personligen in-
ställde: år 1524, till onda ryktens och stämplingars wede-
läggande och dämpande; år 1526 tillika med Rikets Råd,
då Domprosten i Westeras, Mästier Knut, anklagades för
upproriska anläggningar i Dalarne och sedan, tillika med
Peder Cancellor, dömdes såsom förrådere till swärd och hjul;
och år 1527, då han efter Rådets, i hans höga närvaro,
upprättade förslag på trenne personer, utnämnde en af dem
till Borgmästare i Stockholm (p. 76, 185).

2. §.

Korntorget, nu Kornhamnstorget, nämnes i äldre
handlingar på flera ställen. Det är beläget wid Mälarens
strand och södra strömmens utlopp i Saltsjön. Namnet torde
härleda sig från tillförsejeln och handeln med spannmål, som
från kringliggande orter i Mälaren till denna hamn i äldre
tider ankunnit, eller från den spannmål, härifrån blifwit
afhemtat till uppståderna.

Platsen har år från år blifwit utspild, liksom stadens
andra stränder, och innehåller i längden, från mynningen
af Stora Nygatan till Triorvalds gränd, 180 alnar. Bredd-
den är olika. Wid stranden är en bro på pålar, der Ab-
pings- och Westerasfartyg lägga till, efter hamnindelningen.

Då Miks-Marsten och Engelbrecht intogo Stockholm,
hvarifrån Tyskar och Danskar år 1436 wille utestånga Swens-
ska män, wid hwilket tillfälle twänne Tyska Borgmästare
grepos wid halsen af Marsten och Engelbrecht (hwarom Rim-
skrifan berättar), satte de sitt baner på Korntorget och
samman kallade Borgrarne, som från Burspråket tillfrågades,
om de wille med riket hålla och bistå de Swenska, hwilket
de bejakade *).

De wid detta torg belägna hus äro byggda på pålar.
Det Järmanska, Sju Helvetes Portar kalladt, förmodli-

*) Rimskr., 1 Del. p. 222—225.

gen af en äldre egare, som hetat Helvich och ansett flera portar för en prydnad, blef af Grosshandlaren Petersson ansenligen förbättradt och med ett tillköpt hus wid Nygatan tillköft, samt egdes sedan af Band-Fabriqueuren l'Estrade. Fabriqueuren Schönmeijers, förut det Scharenbergska kalladt, liggande nästan midt för torget och bron, är utmärkt af en utbyggnad från stora våningen, understödd med bilder af huggen sten och hafwandes fensjer rundt omkring samt ett ferskildt kupigt tak.

En berättelse är, att huset varit ämnadt att bebos af Dr. Christina, då hon ifrån Rom skulle återkomma till fosterbygden, och att en dylik motsvarande utbyggnad varit tillernad å andra sidan, om huset kommit att utdragas till hörnet af Junkens eller Bredgränden, der före detta Fru Funk, sedan Stadsmåklaren Stein egde huset, som ännu har en igenmurad port af huggen sten åt torget, prydd med trenne bilder, föreställande Tron, Hoppet och Kärleken.

Närmare åt Nygatan, hafwa en Wattrings och Gr. Polus' hus varit belägna.

Plomgrens eller Plommenfelts, fordom Ablerschöldska huset, nu mera Apoteket Engeln, är i hörnet af Tievalds gränd, hwarest, wid grundens läggande för en fladd tillbyggnad, funnits nya wedermålen deraf, att Målaren eller Söderström fordom tina gått upp till Jerntorget.

3. §.

Jerntorget, ett ibland de äldsta i Stockholm, beläget nära Kornhamnstorget, har fordom, innan hus blefwo byggda, der södra stadsporten war, på tvänne sidor gränsat närmare intill Söderström och Saltsjön. Torget är litet och oformligt; men derifrån löpa Östra och Westra Långgatorna, Jernborgsgatan, Norra och Södra Bancogränderna samt förenämnda Tievalds gränd. Till detta torg föres och försäljes en myckenhet landtmanna waror från nästbelägna södra orter.

Det är redan sagdt, att torget torde fått sitt namn af det jern, som der fordom blifwit upplagdt till utförsel, innan södra Stadsgrafwen dertill blef inrättad, och innan gamla Wäghustomten användes till Bancohusets uppbyggande derstädes.

Christiern Tyrann wille ock, efter sitt misbrukade wälde, lemna blodspår på detta torg, derigenom att han af-

men der låt upprepa en galge, till oskyldiga menniskors förderf och aflifwande *).

Swad de här omkring liggande hus widkommer; så fordrar Rikets Ständers Bank sin egen beskrifning.

R. Christierns gunstling, Borgmästaren Gorius Holst, hade här wid torget sitt hus, der Christiern någon tid war till gäst (R. Chr. 2 Del. p. 459).

Hertig Johan af Östergötland hade, 1612, ett eget hus wid Zerntorget, hwari han höll sitt hemkom-öl **).

Husen från Westerlånggatan till Österlånggatan stå här i en aflång rundel, som synes utmärka så wäl gamla stadsmurens sträckning, som lemningar af det torn, wid detta torg fordom varit, hwarintill westera muren strökt, som sedan fortgick på stadens östra sida till norra tornet.

4. S.

Mynttorget ligger wid södra grenen af Norrström, der bron går öfwer till Helge-Anders-Holmen, och der Kongl. Mynt-huset är beläget, hwaraf torget fått sitt namn. Här sammanlöpta Riddaregatan och Stads-Smedjegatan ***).

Till Öfwer-Ståthållaren Axel Sparre afgick Kongl. regeringens bref den 28 Juli 1668, om en ny gatas öppnande ifrån Norrport genom Salvii arfwingars och aslidna Fru Ebba Leyonhuswuds hus, hwilket med det första skulle verkställas, och husegarne förbjås. År 1699 den 19 Aug. expedierades derom ytterligare bref, att det ginge långsamt till med den projecterade gatan ifrån Norrport till Riddarholmen (nu warande Riddaregatan); hwarfbre Öfwer-Ståthållaren deroon vidare beordrades, att så wäl gatan, som den fria platsen wid Norrport, efter dessein, med det förderligaste skulle ställas i werket, till hwilken ända nödigt war, att staden tillhandlade sig Fru Leyonhuswuds och Salvii hus, då sedan det öfriga af samma tomter till andra kunde försäljas, att efter tjenlig dessein åter bebyggas. På denna plats eller torg, stod fordom inre norra port, hwarom mera skall afhandlas, när wi komma till stadens försvarswerk.

Det här inwid liggande Kongl. Mynthus warder, bland de allmänna byggnaderna, särskildt beskrifwet.

*) Kimbr. 2 Del. p. 460.

**) Hallenberg, R. Gust. Ab. Hist. 2 Band. p. 594.

***) Enligt 1550 års Tomtdrebof, bodde på denna gata 5 Smeder samt en Kopparslagare och en Plåtslagare, hwaraf gatan torde fått sitt namn.

5. §.

Rådmanstorget, wid östra ändan af Rådmansgatan, är litet och obetydligt. Der sammanslöta Bollhusgränden och Baggensgatan. Norra och Östra Rådmanstrinken gå derifrån ned till Österlånggatan. Torget består af en sluttande backe, och af detta läge, som förorsakar wattenets stridare af fall, har det förmodligen blifwit kalladt Sowaltes- eller Sqwallertorget.

Furu detta lilla torg, der gamla stadsmuren fordom gått fram, år 1685 tillkommit, förmedelst det i muren uppförda Rådmanshwalswets borttagande, år i det föregående 3 Cap. förmåldt.

6. §.

Munkbrotorget, wid Riddarholms-Canalen, har gemenskap med Riddarhustorget och ofwannämnda westra hamn wid Målarens strand. Lilla Nygatan stöter här intill samt, ifrån Stora Nygatan, Schaleris- och Saltmåtaregränderna. Har sitt namn af bron, som fordom gått från Gråmunkeholm (nu Riddarholmen), midt för Gråmunkegränd, till denna plan, innan husen utanför stads-muren blefwo byggda.

Wid detta torg ligga båtar och öfstoçar till, med landtmanna waror.

I sednare tider inrättades här trappor i strandbyggnaden af sten, så wäl till nedgång och wattenhemtning wid canalen, som för stadens inwånares beqwämlighet, att dit nedgå och upphandla sina förnödenhetswaror.

Proviandtåstaren Hind. Dloffsons westantill wid Munkbron belägna hus, som, för hans begångna brott och otrohet i tjensten, hemföll kronan, slänktes staden, såsom ersättning för gjorda kostnader wid gators och gränders råttande (S. Dreswet den 28 Aug. 1643).

7. §.

Riddarhustorget, beläget bredewid Munkbrotorget och Riddarholms-Canalen, war förut mindre och ordentligt, innan Ridderskapet och Adeln, år 1765, till des utwidgande, öppnade Riddarhusgården, hwarigenom det fick en nästan likfödig fyrkant, då längd och bredd toges ifrån Riddarhuset till de motsvarande husen, och ifrån strandbyggnaden wid canalen till Rådflugusflugeln, innehållande således omkring 11,000 quadrat-almnar. Gatorna, som här sammanslöta, äro: Riddaregatan, Stora Kyrkebrinken och Stora Nyga-

tan. En gränd löper neder till Norrström, mellan Riddarhuset och Rådhuset.

Då Riddarhusgården lades till torgets utvidgande, blef en fyrkantig huggen sten nedlagd i hörnet wid torget, att utvisa längd och bredd af samma tomt, som förut war instängd af ett plank och hade, i hörnet wid torget och gatan till Riddarhusbron, ett litet stenhus, som uttyrdes till salubod.

Torget's rymligare och wärdigare utseende, samt strandmurens nybyggnad wid canalen, woro nödiga anstalter, som Ridderskapet och Adelsns widtagna beslut fordrade, för att, på desß befohning, å torget uppresta åt Gustaf I ett, för mer än twänne tidhwarf tillbaka, förtient wedermåle af wördnad och tacksamhet, som skedde år 1773, genom en då uppsatt ärestod af bronze, hwarom widare kommer att handlas i beskrifningen om de, till Swenska Konungars minne, i Stockholm uppresta bildstoder.

Riddarhuset nyttjas wäl icke såsom en handelsplats, utan såsom ett ställe, der allehanda folk samlas, till nyheter's och ryktens utbudande.

Man kan icke tydligen beskrifwa utseendet af denna trakt, som undergått många förändringar, inän här blef ett bytt torg inrättadt, som, att sluta af desß namn och Riddarhusomtens inlösande på 1640 talet, ej kan wara mycket gammalt.

Att grunden ifrån början tillhört munkarne på Gråmunkeholm — att här, såsom det förmenes, af ålder stått Herr Bengts torn, att sedan den tiden flere byggnader warit här uppförda — att, enligt 1547 års plancharta, intet torg då warit, hwarfen här eller wid Munkbron, utan platsen den tiden bebyggd ned till canalen — att en bro, norr om den nu warande Riddarhusbron, warit byggd närmare Riddarhuset, syntes en gammal pålning utmärka, då nya quaien wid canalen byggdes; och torde sådant ytterligare kunna bestyrkas af den år 1669 anbefallda gatans bygnande från Norrport till Gråmunkeholm, hwarom ofwan är förmådt — att Herr Åke Lott, den 21 October 1630, fått lof att låta bygga en brygga ifrån sin gård, på Gråmunkeholm till det nya torget, som Konungen der affstida låtit — åro alla de strödda underrättelser, man om denna trakt kunnat samla, och hwaraf tillika synes kunna inhemtas, att torget nyss före 1630 blifwit affstucket och forrt derefter anlagdt. I beskrifningen om K. Gustaf Adolphs lifprocession

den 22 Juni 1634, nämnes nya torget wid Munkbron, för att utmärka ifrågawarande torg *).

Beträffande de här omkring liggande hus, fordrar Ridarhuset och Rådhuset sina särskilda beskrifningar, då de publica husen längre fram förekomma.

8. §.

På Tillaei charta upptages södra flottsplanen ibland stadens torg. Åkaretorget nämnes sålunda 1693: att pastor i Ridbarholmen då hyrde rum i fru Anna Blix's hus, wid Åkaretorget beläget, hwilket torg dock torde vara något af de redan nämnda, der åkare hast tillstånd att hålla med sina fåror och åkdon, till allmänhetens tjänst.

Ibland byrja platser i staden må här och anmärkas Brända Tomten, der Kinstu- och Skärgårdsgatorna sammansluta, och är, såsom namnet tydes innebära, en afbränd tomt efter ett afbrändt hus, till vinnande af något utrymme mellan de der sammanträngda hus och gator. Der bredwid är Kortmanska huset beläget.

9. §.

Om brunnen på Stortorget är förut något nämnt. Den upptogs efter Boursebyggnadens fullbordande och gräddes till ett mot Målarns wattenyta swarande djup. Brunnen fick då en hwälfv öfverbyggnad och 2:ne pumpar, samt strades å sidorna, dels med huggen sandsten, dels med håruad droppsten. Öfverst är en stor urna med vaser i alla fyra hörnen, hwarutur watten föresjälles flödade. Till Boursebyggnaden skall ett watten uppföringswerk från brunnen, som dertill blifwit inrättad, kunna anläggas, och watten i alla husets wåningar uppföras, i likhet med de inrättningar, som Rikens Ständers Bankohus och stadens Rådhus hafwa **).

Under Riksrådet Baron Sparres tid, som, med så utmakt omtänka, besörjde allt hwad polisen i hufvudstaden kunde angå, förbättrades och den så kallade Tyfka Brunnen år 1787, belägen, der Swartmans- och Skärgårdsgatorna sammansluta. Brunnen blef, med sina 2:ne pumpar, öfverbyggd af sten, och husen mellan nyssnämnda gator aftagna samt gasarne i en rundel åter uppförda, för att åt

*) Stockh. Magazin, af Swederus, för år 1781, 3 Tom. p. 338.

**) Borgmäst. Forsbergs berättelse om Boursebyggnaden, 1780, Mscept.